

ВЕЛИКЕ БИТКЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Пре 70 година utihnulo je oružje posle najvećeg ratnog pira i svet se okrenuo obnovi i novoj, verovalo se, boljoj budućnosti. Drugi svetски rat ostavio je duboke ožiljke na život ratnih generacija, utičući još dugo na njihov начин живота. Najveća kataklizma u istoriji ljudske civilizacije trajala je šest godina i obuhvatila više od tri četvrtine човечанства, односно 2,1 милијарду људи. Број земаља учесница износио је 61, а оних на чијој територији су се одвијала борбена дејства било је четрдесет. Величина територије, обухваћена ратним дејствима, износила је 30 милиона квадратних километара, односно 26 одсто светске површине. Број мобилисаних у оружане снаге премашио је 110 милиона људи, погинуло је између 50 и 60 милиона, а рањено је 35 милиона војника и цивила.

УВОД У РАТ

Зарађене стране у рат су ушле са различитим концепцијама. Француска је претпостављала одбрану с ослонцем на утврђену Мажино линију. Све до капитулације 1940. године преовладавао је конзервативни приступ извођењу операција – ватра је имала предност над маневром, одбрана пред нападом, а тактичка сигурност пред ризиком. Велика Британија ушла је у рат недовољно припремљена с умереном дефанзивном доктрином чији је једини циљ био очување и одбрана империје. До почетка рата британски РАФ преферирао је офанзивну доктрину одвраћања, у којој су преовлађивали бомбардери и противваздухопловна одбрана, док је ловачка авијација била запостављена. Тека 1939. године усвојен је концепт комбинованог система британске ПВО, сачињеног од ловачке авијације, ПА топова, рефлектора и балона. Највећи искорак направљен је увођењем радара, којим је ПВО обједињена. Иако је највећа финансијска средства улагала у ратну морнарицу, Британија није препознала значај и улогу носача авиона, ради чега је претрпела озбиљне губитке на Далеком истоку.

Немачка је у рат ушла најбоље припремљена. Немци су противнике изненадили новом доктрином – блицкригом, усклађеним дејством оклопно-механизованих снага и ваздухопловства. Концепт су карактерисали дубоки продори тенковских клинова у одбрану противника, опкољавање, одсецање и уништење великих војних групација противника. Нападом на СССР Немци су се суочили с тоталним ратом, а неуспех у московској операцији ставио је тачку на њихову доктрину. После пораза код Стаљинграда и Курска, дефинитивно је изгубљена стратегијска иницијатива и Немци су до краја рата приморани на извођење одбрамбених и дефанзивних акција.

Слично Немцима, Јапан је у рат ушао с искусном и припремљеном армијом, која је борбена искуства

стекла у време рата с Кином. Акцентат је ставио на бескомпромисна офанзивна дејства, изненађења, брз маневар, фанатизам и велику окрутност према заробљеницима и цивилном становништву. Они су први схватили значај и улогу носача авиона, па су после Перл Харбора завладали огромним Пацифичким пространством. Ваздухопловство је било технички развијено (авион зеро), док су најслабију карику чиниле оклопне јединице.

У својој међуратној стратегији САД су се, више или мање, оградиле од европских проблема. У војном погледу тежиште су имали на развоју ратне морнарице, док су ваздухопловство и посебно копнену војску потпуно запоставили. После јапанског напада на Перл Харбор, САД су у погон ставиле све своје индустријске капацитете, брзо успоставивши равнотежу и потпуну техничку превласт. Нагло су ојачали стратешко ваздухопловство и ловачку авијацију, а, посебно, морнаричку компоненту. Изграђен је велики број носача авиона, десантних бродова, разарача и крстарица, а оформљена је и морнаричко-десантна пешадија. На крају рата било је више од пола милиона marinaца. Коначно, у највећој тајности произвели су атомску бомбу, коју су бацили на Хирошиму и Нагасаки.

Велику енигму пре напада Немаца представљао је СССР и његова Црвена армија. Рат са Финском показао је да је Црвена армија била слаба и без праве борбене вредности. За време маршала Тухачевског Совјети су у стратегију уградиле многе елементе, сличне немачком блицкригу. Велика чистка руководећег војног кадра променила је и стратегију – расформирани су крупни тенковски састави, а тенкови су постали оружје за подршку пешадије. Напад Немаца показао је све слабости Црвене армије – техника, тактика, стратегија и командовање потпуно су заказали и Црвена армија је била принуђена на вођење дефанзивних операција. Сарадња између тенкова, артиљерије и ваздухопловства практично није ни постојала, па је све до Стаљинграда основни носилац борбе био човек, што је за последицу имало велике жртве и губитак читавих армија. Од Стаљинграда и Курска совјетска доктрина попримила је изразито офанзивни карактер, темељећи се на бројчаној надмоћности и квалитету наоружања, посебно тенкова Т-34, ракетних оруђа и артиљерије.

У Другом светском рату вођено је на десетине хиљада битака, али је само неколико њих имало преломни значај за даље вођење рата. ■

БИТКА ЗА Б

За десет месеци Другог светског рата Хитлерова ратна машина покорила је Пољску, Француску, Белгију, Холандију, Данску и Норвешку и избила на канал Ламанш. Слободној Великој Британији Хитлер је понудио уговор о ненападању. Кабинет премијера Черчила понуду је глатко одбио, што је вођу Трећег рајха разбеснело, па је наредио инвазију острва – 16. јула 1940. издао је Директиву бр. 16 за спровођење операције „Морски лав”, односно инвазију на Британију. Главни терет требало је да поднесе авијација *Луфтвафе*.

После повлачења с европског копна Британија је предузела низ мера за одбрану од напада из ваздуха и искрцавања с мора. Убрзана је производња ловачких авиона и средстава противваздушне одбране, обављана је организација, попуна и обука јединица, а територија земље подељена је на четири ваздушне зоне, с тежиштем на одбрани југоисточне Енглеске. РАФ је добио задатак да штити острва и територијалне воде, напада немачке поморске снаге, инвазиона пристаништа, десантне конвоје, поморске базе, бродоградилшта, аеродроме и поморске комуникације. Тежишни задатак био је одбрана метрополе. Почетком августа 1940. године РАФ је имао 108 сквадрона (Ловачка команда 57 са 704 авиона, од којих 620 *сџиџфајер* и *харикен*, Бомбардерска команда 35 са 20 тешких и 15 средње лаких бомбардера *хампден*, *велингтон* и *вајтлоу*), а Обалска команда 19 сквадрона. Дуж обале било је размештено 38 радарских и 1.200 визуелних осматрачких станица, а за заштиту од напада с малих висина државна територија подељена је на четири балонске зоне. Команда противваздушне артиљерије имала је у свом саставу седам противавионских дивизија. Битка је могла да почне.

ПОЧЕТАК НАЈВЕЋЕ ВАЗДУШНЕ БИТКЕ

До почетка битке за Велику Британију, немачко ваздухопловство дејствовало је искључиво на европском копну, па је припремна фаза искоришћена за стицање искуства у нападима на циљеве на води – британске конвоје и флоту, постројења у обалским водама и плићој унутрашњости и за полагање мина испред британских лука. Крајем те етапе Немци су дању и ноћу са слабијим снагама нападали циљеве у Шкотској, источној, јужној и западној Енглеској.

Права битка за Велику Британију распламсала се у првој етапи, у којој су Немци поставили задатак да се уништи британски РАФ. Одвијала се у две фазе – првој (8–18. август) и другој (19. август – 5. септембар). Прва фаза предвиђала је ударе по британској ловачкој авијацији, аеродромима, конвојима бродова и обалским објектима у зони Ламанша. Први снажан напад с 485 бомбардера и 1.000

РИТАНИЈУ

ловаца на 11 аеродрома, више радарских станица и лучких постројења на југу и југоисточној обали Велике Британије извршен је 13. августа. Два дана касније уследио је нови напад с 520 бомбардера и 2.170 ловаца на аеродроме у унутрашњости, а затим и жестоки напади од 16. до 18. августа. Немци су изгубили 376 авиона, а Британци 213.

Деветнаестог августа почела је друга фаза у којој Немци преносе тежиште напада на аеродроме и мењају тактику дејства обезбеђујући бомбардере већим снагама ловачке авијације. Први жестоки напади уследили су 24. августа. Дневно је у њима учествовало и до 1.000 авиона. Одговор РАФ-а био је за Немце изненађујући – 25. на 26. август извршен је бомбардерски напад на Берлин. То је Хитлера разбеснело па је наредио да се жестоко нападне британски индустријски објекти, посебно фабрике авиона и главни аеродроми. До краја августа Немци су извршили 691 напад, од којих 35 великим снагама, изгубивши 372 авиона, а Британци 227. Мислећи да су британској ловачкој авијацији нанели тешке губитке и да су стекли превласт у ваздуху, 5. септембра престали су да нападају аеродроме, чиме је окончана прва етапа битке. Британски авиони Бомбардерске команде извршили су више напада на аеродроме окупираних земаља на западу Европе, а посебно успешан изведен је 12/13. август, када су нападнуте инсталације на каналу Дортмунд–Емс.

ПРВИ НЕУСПЕХ НЕМАЦА

Уверени да су нанели тежак пораз британској ловачкој авијацији, Немци су одлучили да почну другу етапу битке за Велику Британију, која је требало да оствари пре-

власт у ваздуху и обезбеди успешно остварење операције. Планом су била предвиђена масовна бомбардовања ради уништења британске привреде, комуникација и, пре свега, сламање воље становништва за пружањем отпора. Као у претходној, и у овој етапи планиране су три фазе – прва (6. септембар – 5. октобар), друга (6–31. октобар) и трећа (31. октобар 1940 – 10. мај 1941).

Реализација прве фазе почела је 6. септембра великим ноћним нападима на Лондон с 372 бомбардера и 842 ловца. Огромни пожари, изазвани нападом, Немцима су послужили као светлосни оријентир за следећи напад ноћу 7/8. септембра. Бесомучни напади и обавештајни подаци Британаца створили су утисак да непосредно предстоји инвазија, ради чега су пружили још снажнији отпор свим расположивим снагама. У периоду од 16. до 19. септембра, осим напада на Лондон и аеродроме, Немци с мањим снагама нападају и градове Бристол и Ливерпул. Последњи велики напади на Лондон извршени су 27. и 30. септембра. У тој фази на Лондон је извршено 30 великих дневних напада, при којима су Немци изгубили 12 одсто инвазионе флоте, па је немачки притисак осетно ослабио. Велики број историчара ову фазу битке за Велику Британију сматра одлучујућом.

Британски премијер Винстон Черчил записао је у мемоарима: „У периоду од 24. августа до 6. септембра ситуација се окренула на нашу штету. Немци су у току тих пресудних дана стално нападали моћним формацијама аеродроме у јужној и југоисточној Енглеској. Имали су циљ да разбију ловачку одбрану главног града, нестрпиви да га нападну. То је била пресудна фаза, борба на живот и смрт двају ваздухопловства. Врхунац борбе одиграо се 15. септембра. Немачки *Луфтвафе* је тог дана, после два тешка напада 14. септембра, извршио свој највећи концентрисани дневни напад на Лондон. То је била једна од пресудних битака рата. Немачки авиони долазили су у таласима. Небо се црнело од авиона. Судбоносна битка трајала је око једног сата и може се сматрати прекретницом битке за Британију. Немци су у њој изгубили 183 авиона, а ми испод четрдесет.”

Черчил

БРИТАНСКО ИЗЕНАЂЕЊЕ

Иако су у жестокој бици с Немцима британски пилоти показали невиђено херојство, основу успешне одбране чинио је систем ваздухопловног маршала Хју Давнинга, команданта РАФ-а, који је укључивао двосмерну радио-комуникацију, осматрачке тачке, логистичке центре и, пре свега, употребу радара, који је одиграо кључну улогу у раном откривању полетања немачких авиона с аеродрома на територијама окупираних земаља, првенствено француских. Радар је, заправо, био британско изненађење за Немце.

У другој фази, услед великих губитака при дневним нападима, Немци Лондон бомбардерима нападају ноћу, уз истовремене дневне нападе ловачко-бомбардерске авијације. Прве три седмице октобра Лондон сукцесивно нападају ловачко-бомбардерска и бомбардерска авијација. Један од снажнијих напада на Лондон извршен је 15/16. октобра с 485 бомбардера из два налета, када је бачено 300 тона разорних и 70.000 запаљивих бомби. У периоду од 27. до 30. октобра у дневним нападима на Лондон и друге циљеве учествовао је 791 бомбардер и 981 ловац, а у ноћним 1.018 бомбардера. Од укупно 783 напада у том периоду, на Лондон су извршена 33, при чему је погинуло 14.280, а рањено 20.235 грађана и порушено неколико хиљада кућа. Крајем октобра РАФ је остварио превласт у ваздуху, ради чега су Немци одустали од инвазије на острво до пролећа 1941. године.

Трећа фаза ваздухопловне битке за Британију обухватила је изнуравајуће нападе на Лондон, главна пристаништа и индустријске центре. Посебно жесток напад извршен је 14/15. новембра с 437 бомбардера на Ковентри, када је за десет часова бачено 600 тона бомби, а град претворен у рушевине. И ноћу 28/29. децембра извршен је терористички напад на пословни део Лондона, који је изазвао шест великих, 11 већих и 1.500 мањих пожара.

Почетком 1941. године Немци су наставили ноћне нападе на Лондон и друге британске градове, али су због појачане одбране претрпели знатне губитке. Увиђајући да не могу сломити Велику Британију, 6. фебруара 1941. Хитлер потписује Директиву бр. 23 о појачаној блокади острва, по којој тежиште преузима Ратна морнарица. Између 19. фебруара и 10. маја извршено је 48 напада на пристанишне градове, седам великих напада на Лондон и осам већих на градове у унутрашњости. Највећи резултат Немци су остварили нападом на луку Клајд, која је за дуже време онеспособљена. Последњи велики напад на Лондон извршен је 10/11. маја с 500 бомбардера. Тим нападом је без успеха завршена битка за Велику Британију и почело је пребацивање немачких снага на Исток, за рат против Совјетског Савеза.

У бици за Британију обе стране претрпеле су знатне губитке – Британци су имали 23.000 цивилних жртава и 32.000 рањених. Погинула су 544 члана посада авиона, а изгубљено је 1.547 авиона. С друге стране, Немци су изгубили 4.300 људи и 1.887 авиона.

Неуспехом операције „Морски лав“, Британија је постала главна европска тврђава и упориште за ослобођење окупиране Европе. ■

РАТ ЗА АТЛАНТИК

Рат за Атлантук је најдужи и најупорнији у историји поморског ратовања. Савезници су га добили концентрацијом напора на војном, политичком и економском пољу. У основи, био је решен 1943. године, када је најопаснији противник – подморница, била савладана. Победоносним исходом створен је један од основних предуслова за отварање другог фронта у западној Европи.

Одвјао се у четири фазе – првој (септембар 1939 – мај 1940), другој (јун 1940 – децембар 1941), трећој (јануар 1942 – мај 1943) и четвртој (јун 1943 – мај 1945). Чинили су га подморнички, крстарички и мински рат, а његов саставни део су и Арктички конвоји, којим су савезници снабдевали Совјетски Савез ратним материјалом. Вођен је на широком акваторију – од Северног и Баренцовог мора, преко канала Ламанша, Азорских, Канарских и Ферерских острва, до источних обала САД и Канаде.

ПОДМОРНИЧКИ РАТ

У рат за Атлантук зарађене стране ушле су са неједнаким снагама. Велика Британија располагала је снажном ратном (1,200.00 т) и трговачком (21,000.000 БРТ) флотом и погодним базама с упориштима. Немачка ратна морнарица није имала довољно снажну ратну флоту (свега 190.000 т) ни подесну организацијску основу, али је по броју подморница била равна Британцима. Растеређена бриге око заштите поморских комуникација, већи део ратне флоте могла је да употреби за офанзивна дејства.

Пред рат Немци су у Атлантук упутили 17 океанских подморница и џепне бојне бродове *Адмирал Граф Сџи* и *Дојчланд*. Одмах по отпочињању рата немачке подморнице почеле су борбена дејства, а прва жртва био је британски путнички брод *Аџена*, потопљен без упозорења 3. септембра 1939. године, чиме је означен и почетак прве фазе рата за Атлантук. Први већи успех немачке подморнице оствариле су 12. септембра потапањем британског носача авиона *Коуриц*, а затим је 14. септембра подморница У-47 у Скапа Флоу потопила бојни брод *Ројал Оук*. Крајем септембра немачки џепни бродови почели су крстарички рат, а почетком октобра у дејство је ступио и *Луфтвафе* полагањем магнетских мина у британским обалским водама и нападима на бродове. На немачке нападе Британци одго-

варају блокадом Немачке, док у заштиту поморског саобраћаја укључују и авионе Обалске команде.

Прва реакција САД на рат у Европи била је организовање Неутралне патроле, чији је задатак био да спречи вођење ратних операција у западном Атлантук. Ради заштите саобраћаја у северном Атлантук САД окупирају Гренланд, а Британија Исланд и Ферерска острва. У првој фази подморничког рата Немци су остварили скромне резултате – просечно би месечно потопили нешто преко 100.000 БРТ, уз губитак две до три подморнице. У овој фази тактика напада немачких подморница састојала се у појединачним нападима у близини противникових обала и на отвореном мору на споре конвоје, односно на заостале транспортне бродове. Напади су углавном били торпедни површински и ноћни.

После неуспеха у бици за Британију, Хитлер је водећу улогу у борби против Велике Британије препустио морнарици, стављајући јој у задатак да појача нападе на британске саобраћајне комуникације, док је *Луфтвафе* наложено

да напада поморске луке и бродоградилшта. Британци су на тај потез Немаца одговорили доношењем директиве „Битка за Атлантук“, у којој су у 13 тачака набројани непосредни задаци за одбрану комуникација на Атлантику, судбоносних за опстанак Велике Британије.

Четири дана после јапанског напада на Перл Харбор, Немачка је објавила рат САД, а половином јануара појавиле су се њене подморнице и у америчким водама. Већ у фебруару Немци су потопили преко 400.000 БРТ, а у јуну и рекордних 650.000 БРТ. Крупни успеси постигнути су захваљујући великом броју подморница (преко 300). Све до новембра месечни просек потопљене тонаже у Атлантику није се спуштао испод 500.000 БРТ. У међувремену, савезници су предузели низ мера (усавршени подводни електрични локатор и радар, повећање броја ескортних бродова, повећање акционог радијуса дејства авијације, увођење ескортних носача авиона, офанзива против подморница у Бискајском заливу) за борбу против немачких подморница. Август 1943. формирана је група за гоњење и уни-

штавање подморница и успеси нису изостали – потопљено је 40 немачких подморница.

Последња, четврта фаза рата на Атлантику почела је одлуком Немаца да због великих губитака повуку подморнице са конвојских рута у северном Атлантику. У међувремену, Немци грозничаво раде на побољшању постојећих и изградњи нових подморница (Тип-21) са великом подводном брзином коју ПЕЛ не би могао да открије, наоружаних новим акустичним торпедима Т-5. Прве подморнице новог типа испловиле су у Атлантук јануара 1945. године. И савезници су убрзано радили на новим борбеним средствима. За осујећење дејства акустичних торпеда опремили су бродове који су за собом вукли бове које су стварале велику буку, а за уништење подморница развили су систем „јеж“, снап од 24 дубинске бомбе са новим детонаторима.

После савезничког искрцавања у Нормандији и освајањем база на југу и западу Европе нанет је тежак ударац немачком подморничком рату за Атлантук. Немци се тада оријентишу још само на дејства у британским обалским водама, али су услед појачане одбране изгубили 29 подморница, ради чега ужурбано прелазе на изградњу цепних подморница (око 1.000), у првом реду намењених за одбрану своје обале. Неколико дана пре потписивања капитулације, адмирал Дениц наредио је да подморнице обуставе борбена дејства и да се врате у базе. Од 369 подморница 156 се предало, 221 су уништили савезници, а две су пребегле у јужноамеричке луке. Рат за Атлантук је завршен. У њему су Немци потопили 23 милиона БРТ савезничког и неутралног трговачког бродовља, изгубили 2.452 разних бродова, од којих 785 подморница и више од 30.000 људи.

АРКТИЧКИ КОНВОЈИ

Саставни део рата за Атлантук чине Арктички конвоји, којим су савезници најкраћим путем (северни Арктик, Исланд, Баренцово и Бело море) снабдевали Совјетски Савез ратним материјалом. Пут до совјетских лука Мурманск и Архангелск трајао је 10, односно 12 дана. Конвоји су изазивали највећа напрезања људи и материјала због сталне изложености нападима немачке авијације и подморница, врло тешких хидрометеоролошких услова (тешко море), ледених санти, снега, магле и велике хладноће.

Арктички конвоји почели су да плове августа 1941. године. Образовани су у Рејкјавику и фјорду Хвал на Исланду, а у одласку су добијали ознаку RQ и одговарајући број, а у повратку QR и број. За њихово непосредно осигурање обично су одређиване лаке крстарице, разарачи и корвете, а за посредно бојни бродови и носачи авиона. У почетку Немци нису одвајали посебне снаге за напад на конвоје, па је од 110 транспортних и 74 ратна брода, који су 1941. године упућени у СССР, изгубљен само један транспортни брод.

Очекујући савезнички десант на Норвешку Немци су у пролеће 1942. године прикупили у Норвешкој главнину површинске флоте, 14 подморница и око 500 авиона. Први напад немачких поморских снага на конвоје PQ 12 (15 бродова) и QR 8 (20 бродова) извршен је 1. марта 1942. године.

Због лошег времена и слабе видљивости потопљен је само један заостали брод из конвоја PQ 12. До краја јула 1942. у правцу СССР-а упућена су 84 брода са 522.000 т терета, од којих су на циљ стигла 44. Величину и жести-ну борбе која се одвијала у водама Арктика најбоље илу-струје судбина конвоја RQ 17, који се састојао од 33 трговачка брода, једног танкера и три брода за спасава-ње. Конвој који је испловио 27. јуна из фјорда Хвал носе-ћи 188.000 т терета, немачка авијација открила је 1. јула. Узастопним нападима Луфтвафеа и подморница од 2. до 5. јула потопљена су 24 брода, на циљ је стигло 13, а про-пало је 123.000 т материјала, ради чега је одлучено да се у време трајања поларних дана (до септембра) обустави даље упућивање конвоја.

Арктички конвоји обновљени су септембра 1942. године, када је испловио најјаче наоружан и заштићен конвој RQ 18 од 40 бродова. У жестоким нападима Нем-ци су потопили 13 бродова. Средином децембра 1942, конвоји су полазили из Лок Ива у Шкотској, под ознаком

JW, а враћали су се под ознаком RA. Од априла 1943, с наступом поларног дана, конвоји су поново обустављени и обновљени су тек у новембру. Немци су 1944. појачали подморничке нападе али су због бољег осигурања конво-ја имали мало успеха. Од маја до августа, због поларног дана и припрема за операцију *Оверлорд*, конвоји су поново укинати. Последња четири месеца 1944, од укуп-но 215 бродова потопљена су само три, па су се Немци у 1945. ограничили само још на нападе подморница пред улазом у совјетске луке и то са slabим резултатима.

За све време рата у Европи, за СССР је пловило 40 конвоја са 811 бродова, а из СССР 37 конвоја са 715 бро-дова. Изгубљено је 97 бродова. Укупно је упућено 3, 900.817 т терета, од чега је на циљ стигло око 3,700.000 тона. Британци су изгубили две крстарице, шест разара-ча, једну подморницу и већи број мањих бродова и авио-на, а Немци су поред већег броја мањих бродова, под-морница, разарача и авиона, изгубили бојне бродове Бизмарк, Шарнхорст и Тирпиц. ■

ТАКТИКА

За време рата на Атлантику Немци су више пута мењали тактику напада подморницама. У првој фази тактика се састојала од дневних појединачних напада у близини противникове обале. Затим се прешло на ноћ-не површинске торпедне нападе. У јесен 1940. приме-њује се тактика групних напада, односно тактика чопо-ра. Чопор је уобичајено имао од 5 до 8 подморница, кат-кад 20–25, а у нападу је учествовало више чопора са чак до 50 подморница. Од септембра 1943. Немци поново примењују тактику подводних напада, с том разликом што поред појединачног примењују и групне нападе. У то време тактика Немаца је да се прво нападну ратни бродови у пратњи конвоја, а затим и трговачки бродови у конвојима. Након увођења шноркла (цев за довод ваздуха), од маја 1944. до краја рата подморнице поно-во прелазе на подводне нападе уз обалу противника.

БИТКА ЗА МОСКВУ

Ако је битка за Британију била први неуспех немачке ратне машинерије, онда је битка за Москву означила њен први пораз. Битка за Москву почела је 30. септембра, а завршена је 4. децембра 1941. године. За њу су Немци ангажовали око милион војника, 10.400 топова и минобацача, 1.000 тенкова и око 1.000 авиона. Немци су успели да дођу до 25 километара од Москве, а онда је, 5. децембра, почела совјетска контраофанзива.

После неуспелог покушаја инвазије на Велику Британију, Хитлер се окренуо припремама за рат на истоку. Директиву број 21 (план *Барбароса*) за напад на Совјетски Савез Хитлер је потписао 18. децембра 1940, а командујућим генералима саопштио ју је 9. јануара 1941. године. Примарни задатак немачке војске је уништење Црвене армије, ради чега су формиране три групе армија – Север, Центар и Југ. За рат је било спремно 208 дивизија и три ваздухопловне армије са преко пет милиона људи.

У 3 сата и 15 минута 22. јуна 1941. године, на фронту од Балтика до Црног мора немачка артиљерија отворила је ураганску ватру на совјетска гранична утврђења, а авијација је бомбардовала аеродроме, комуникације и градове. Око 4 сата у напад су кренуле главне немачке снаге – 99 немачких дивизија (од којих 14 тенковских и 10 моторизованих) и 10 румунских армија, као и девет румунских и четири мађарске бригаде. Пет и по милиона војника рас-

полагало је са око 2.800 тенкова, 48.000 топова и минобацача, 4.950 авиона. Ове снаге требало је да извојују муњевиту победу над Совјетским Савезом. Почела је олуја – реализација плана *Барбароса*, рат против Совјетског Савеза.

Према том плану офанзива немачких снага требало је да се развија у три главна правца – према Лењинграду (група армија Север), Москви (група армија Центар) и Кијеву (група армија Југ). Тежишни задатак добила је група армија Центар састава 9. и 4. армија, 3. и 2. оклопна група. Укупно 52 дивизије подржане 2. ваздушном флотом са 1.680 авиона. Групом је командовао фелдмаршал Фон Бок.

Хитлер је већ 6. септембра потписао директиву број 35, у којој је главни акценат стављен на „одлучујућу операцију на московском правцу“. По тој директиви, група армија Центар требало је крајем септембра да организује офанзиву и уништи противника који се налазио источно од Смоленска, да изврши двоструко опкољавање у општем правцу према Вјазми уз ангажовање моћних тенковских снага концентрисаних на крилима, ради чега је ојачана 4. оклопном групом из групе армије Север и 2. армијом из групе армија Југ. Ова офанзива, која ће се одвијати у октобру и новембру 1941. ради освајања Москве пре зиме, добила је шифровани назив *Тајфун*. Њен главни циљ предвиђао је да се уништавајућим ударима разбију совјетске трупе на московском правцу и да се тенковским групацијама опко-

ВЕЛИКЕ БИТКЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

ли совјетска војска западно од Москве у рејону Вјазме и Брјанска. За операцију група армије Центар располагала је са 78 дивизија, од којих 14 оклопних и осам моторизованих, са око милион војника, 14.500 топова и минобацача, 1.000 тенкова и око 1.600 авиона. Немцима се очигледно журило да што пре гусеницама својих тенкова протутњају Црвеним тргом.

За Совјете, немачка офанзива дошла је у најтеже време: у Кијевској бици група армија Југ опколила је четири совјетске армије заробивши 235.000 војника. Група армија Север обухватила је с југа Лењинград, пресекавши му копнену везу с осталим деловима Совјетског Савеза. Према совјетском плану, предвиђено је да главне снаге бране правац Смоленск–Вјазма–Москва, а помоћне правац Брјанск–Тула–Москва. Према том плану Западни фронт (пет армија са 29 дивизија и пет бригада) брани правце ка Ржев и Вјазми, Резервни фронт (са две армије и у садејству са још четири армије) организује одбрану иза Западног фронта, док Брјански фронт (три армије) штити правце од Орела и Брјанска ка Тули. Моћним снагама групе армија Центар совјетска команда могла је да супротстави мање снаге и борбену технику – око 850.000 војника, 545 авиона, 780

тенкова и око 6.000 топова и минобацача. Ставка није имала резерве.

Припремајући се за одбрану Совјети су још у јулу, на 200 км западно од Москве, почели да изграђују Вјазамски одбрамбени појас од три положаја по дубини и пет утврђених рејона, а на 100 км западно од Москве, Можјајски појас са три положаја по дубини и четири утврђена рејона. До почетка офанзиве на већини положаја завршено је 40–60 одсто инжињеријских радова (ископани уски и дубоки стрељачки ровови, постављене препреке и противоклопни ровови делимично под водом и са шиљатим гвозденим и дрвеним клиновима на дну). Јединице на Можјајској линији биле су кадре да одбију нападе само противникове претходнице, али не и главнину његових трупа. Напори Државног комитета одбране били су усмерени не само на стварање дубоко ешелониране одбране и поуздане заштите Москве од ваздушних напада, већ и на убрзано формирање и припрему стратешких резерви. Организоване су и нове војне јединице на Уралу, средњој Азији и Поволожју и на југу земље. У првој половини августа Резервни и Западни фронт појачани су дивизијама које су се до тада налазиле на Можјајској линији одбране, тако да су добровољачке

дивизије формиране за одбрану прилаза Москви борбено крштење имале на одбрамбеној линији Вјазме. Тек октобра, у жеку битке за Москву, Стаљин је одлучио да део далекоисточних трупа пребаци на европско бојиште.

МОСКВА ПОСТАЈЕ ВОЈНИ ЛОГОР

Последњих месеци 1941. године, у очекивању немачке офанзиве, у Москви је проглашено опсадно стање. Око два месеца хиљаде Московљана почело је да гради Можайску линију одбране. Свим путевима који су водили на запад, исток, југ и север кретала се непрегледна колона људи са лопатама, пијуцима и мотикама да гради одбрамбене објекте. Натопљени хладним јесењим кишима, замазани раскаљеном глином, они су неуморно копали траншеје, дубоке противтенковске ровове, укопавали у земљу бетонске поклопце бункера и склоништа, постављали непроходни ланац противтенковских преграда, стубова и „јежева“ и ограђивали бодљикавом жицом широке просторе подмосковских поља. Изнад њих су непрекидно надлетали месершмити изручујући бомбе и поливајући их оловом из митраљеских рафала, али су они стоички, упорно и непре-

кидно копали расквашену земљу. У првој половини новембра изграђено је 325 км тенковских и 256 км противпешадијских препрека, формирано 3.700 ватрених тачака, постављено око 37.000 „јежева“ и бројна минска поља. Готово пола милиона становника главног града свакодневно је радило на изградњи фортификацијских објеката за одбрану града и ближих прилаза. За евентуалне уличне борбе формирано је 169 борбених група. Град је практично личио на утврђени војни логор.

Први крај прве линије, која је опасивала главни град, достигала је дубину од четири до шест километара. Подизана је и друга одбрамбена линија у облику обруча око Москве, а грађена су и утврђења у самом граду. На тај начин испред противника створен је систем утврђења од осам до девет одбрамбених линија на фронту дугом 300–400 километара, и у дубини од 300 до 350 километара совјетске трупе заузеле су одбрамбене положаје само на дубини 50 до 70 километара. До почетка немачке офанзиве изградња одбрамбених линија није била завршена.

С ПАРАДЕ НА ФРОНТ

Поводом 24. годишњице Октобарске револуције, у жеку друге немачке офанзиве и тешких борби за Москву, совјетско руководство одлучило је да се 7. новембра одржи војна парада. Припреме и време одржавања параде држане су у највећој тајности. За команданта је одређен генерал П. А. Артемјев, командант Московског војног округа, а рапорт је требало да прими маршал Семјон Буђони.

Одређено је да парада почне у 8 сати, а већ у 5 сати ујутро почела је пристизати војска. После краћег Стаљиновог говора почео је свечани дефиле јединица. Црвеним тргом пролазили су питомци војних академија, моторизована пешадија, пешадијске јединице, батаљони морнара и одреди наоружаних радника. Дефиле су завршиле колоне тенкова. Парада је трајала нешто дуже од једног сата, а многе јединице директно са Црвеног трга одлазиле су право на фронт.

ПОЧИЊЕ ТАЈФУН

Прва офанзива на Москву почела је 30. септембра 1941. снажним ударом Гудеријанове 2. оклопне групе (15 дивизија, од којих 10 оклопних и моторизованих) на лево крило Брјанског фронта чија је одбрана лако пробијена. Већ 3. октобра заузет је Орел, па су Немци настојали да наставе напредовање магистралом Орел–Тула, али су у жестоким борбама код Мценска задржани неколико дана трпећи велике губитке, ради чега је успорено њихово напредовање ка Тули. Један немачки корпус успео је да се 6. октобра споји са 2. армијом у рејону Брјанска окруживши три совјетске армије, које су убрзо уништене.

Ујутро 2. октобра, после четрдесетоминутне ураганске артиљеријске припреме и напада авијације, против совјетског Западног и Резервног фронта у напад су кренуле немачке трупе групе армија Центар. На том сектору убачене су две трећине њених снага (две армије и две оклопне групе). Немачке трупе муњевито су се кретале напред, обухвативши главнину совјетских нага у рејону Вјазме. По цену великих губитака, Немци су 2. октобра напредовали 10–15 километара. Други удар Немци су нанели против левог крила Резервног фронта. За Западни фронт и две

армије Резервног фронта настала је изузетно тешка ситуација – претило је опкољавање. То се и догодило 6. октобра – опкољене су четири совјетске армије око Вјазме. Истовремено, одбрана Брјанског фронта пробијена је на три места а настављени су и дубоки подори немачких тенковских групација, стварајући опасност од непосредног продора Немаца у Москву.

Генерал Франц Халдер, начелник немачког генералштаба копнене војске, 10. октобра забележио је у свој ратни дневник: „105. дан рата. Операција *Тајфун* развија се готово класично. Оклопне групе муњевито су се пробиле кроз противничку одбрану... Противник и даље држи ненападнуте секторе фронта, због чега предстоји у перспективи њихово дубоко опкољавање и уништење.”

У борбама које по жестини тешко да имају премца, совјетске трупе успеле су средином октобра да неколико дана задрже армије групе Центар, али су под ударима надмоћнијег непријатеља биле приморане на даље повлачење. Тек уз натчовечанске напоре немачке трупе заустављене су на линији Волшког језера, источно од Волоколама и на југозападним прилазима Москве – у рејону Туле. Совјети су попунили Западни фронт свежим трупама из

резерви и са других фронта, па су, најпре успорили продор Немаца, а затим и зауставили његов напад, стварајући компактни одбрамбени фронт. Операција *Тајфун* била је укроћена.

До новембра немачке трупе напредовале су 200 до 250 километара, али нису успеле да остваре предвиђене циљеве, првенствено због све већег отпора совјетских трупа, а затим и због замора јединица, великих губитака (135.000 људи), истрошености технике, тешкоћа у снабдевању и временских непогода. Почетком новембра прва офанзива на Москву је обустављена.

ПОТОПИТИ ГРАД

Пред почетак друге немачке офанзиве на Москву, у касну новембарску јесен, ујутро 13. новембра, у белоруском градићу Орши одржано је хитно саветовање немачке Врховне команде и команданата армија. Хитлер је својим генералима кратко рекао: „Москва се мора заузети, а након тога ишчезнути са земље“. Затим је наставио: „Тамо где се данас налази Москва треба да настане море које ће заувек сакрити од цивилизованог света престоницу руског народа. Москва се најпре мора разорити, а затим потопити водом из Волошког језера. Све мора отићи на дно.“ Завршивши свој монолог Хитлер се обратио генералима гледајући их право у очи: „Шта мислите?“

На састанку у Орши утврђене су основе плана за другу офанзиву. Идеја је била да јаке оклопне снаге концентрично надиру са северозапада и југоистока и споје се источно од Москве, а остале да са запада фронтално потискују и за себе везују совјетске снаге. За офанзиву је концентрисана 51 дивизија (31 пешадијских, 13 оклопних и седам моторизованих) 1.500 тенкова, 3.700 топова и минобацача и 1.000 авиона. Снажним ударима 3. оклопне групе са око 300 тенкова, Немци су 15. новембра, нападом на положаје совјетске 30. армије Калињинског фронта започели другу офанзиву на Москву. Слаба одбрана брзо је пробијена. После жестоких борби, 24. новембра Немци су заузели град Клин, а 28. новембра њихови предњи делови прешли су канал Москва–Волга. До 3. децембра снажним противударом совјетских снага Немци су одбачени са канала и присиљени да пређу у одбрану.

Ангажујући 400 тенкова, 4. оклопна група прешла је у жесток напад у рејону Волоколамска. Прилазе Москви бранила је 16. Армија, у чијем саставу је била 316. дивизија генерала И. Панфилова. О жестини борби вођених 16. и 18. новембра маршал Жуков записао је: „Борбе су за нас биле тешке. непријатељ се није обазирао на губитке већ је нападао главом без обзира, настојећи да се по сваку цену пробије до Москве својим тенковским клиновима. Нарочито крваве и жестоке борбе вођене су у Волоколамској области. Прво је у правцу железничке пруге кренуло 150 немачких аутоматичара. Пустивши их да приђу на 150 метара, браниоци су отворили ватру убивши 70 аутоматичара, док су се остали повукли. Након неког времена Немци су поново кренули у напад са 20 тенкова. Окршај је тра-

јао четири сата. Ручним гранатама, флашама са запаљивом смесом и противтенковским оруђима уништено је 14 тенкова, а преостали су се повукли. Око поднева, под заштитом димне завесе, према рововима обрушило се 30 тенкова из другог ешелона. Борба се водила са још већом жестином. Муниција је била на измаку, када је челни тенк дошао на само десет метара од рова из кога је искочио „панфиловац“ Василиј Кличков са свежњем ручних противтенковских граната. Одјекнула је снажна експлозија. Преостали немачки тенкови су стали. Нису успели да се пробију.“

Немци, међутим, нису одустајали од напада, па су после тешких борби 25. новембра заузели Истри и Солчногорск, ради чега је порасла опасност за Москву. Уочивши опасност Совјети су одмах реаговали – упутили су свеже снаге, настојећи да по сваку цену зауставе Немце. Четврта оклопна група заузела је 2. децембра Красну Пољану, доспевши на само 25 километара од Москве. Сутрадан, совјетске снаге извршиле су снажан контраудар, одбациле Немце наневши им осетне губитке, ради чега су били присиљени да 5. децембра пређу у одбрану.

На правцу Туле немачка друга оклопна армија генерала Гудеријана у напад је прешла 18. новембра. После тешких и исцрпљујућих борби Гудеријанове снаге успеле су да 21. новембра заузму Стаљиногорск, а 26. новембра пресеку железничку пругу и друм Тула – Москва. До 30. новембра трајале су жестоке борбе у рејону Кашира.

У центру, немачка 4. армија кренула је у напад 30. новембра, с тежиштем на правцу Наро Фоминск – Москва. После вишедневних борби њени предњи делови дошли су на 40 км од Москве, где су 3/4. децембра заустављени противударом совјетских снага и одбачени на полазне положаје.

Тако је група армија Центар, због све јачег отпора совјетских снага, великих губитака у људству и материјалу, помањкању резерви, лоших временских прилика и неприпремљености за зимско ратовање, запала у тешку ситуацију и доспела на праг свог првог пораза, ради чега је Хитлер директивом број 39 од 8. децембра одобрио да се прекине офанзива и наредио да трупе на достигнутој линији пређу у одбрану. После преласка у одбрану група армија Центар била је развучена на 1.000 километара фронта оставши без резерви.

Одбрамбено раздобље битке за Москву је завршено, а намера Немаца да заузму главни град коначно је пропала. На операцију *Тајфун*, у којој су Немци само у другој офанзиви имали 155.000 погинулих и рањених војника, изгубивши 800 тенкова, око 300 топова и приближно 1.500 авиона, стављена је тачка.

После совјетске контраофанзиве (5. децембар 1941 – почетак јануара 1942), немачка доктрина муњевитог рата доживела је коначни крах. Бесан због неуспеха Хитлер је сменио команданта копнене војске, команданте све три групе армија и још 35 генерала, а сам је преузео команду над копненом војском. ■

ПАКАО СТАЉИНГРАДА

Стаљинградска битка била је једна од највећих и најзначајнијих битка Другог светског рата. Одвијала се на огромном простору од сто хиљада километара квадратних, а трајала је од 23. јула 1942. до 2. фебруара 1943. године. У њој је учествовало два милиона војника са 22.000 топова и минобацача, око 2.000 тенкова и око 2.000 авиона.

После неуспеха у московској операцији стратегијска концепција Немаца није промењена – тежиште рата у 1942. години треба да буде на Истоку. План летње офанзиве Немци су први пут разматрали 28. марта да би већ сутрадан Хитлер потписао директиву број 41 – план другог муњеви-тог рата против Совјетског Савеза, односно операцију Блау, која је имала војни (преузимање стратегијске иницијативе и ликвидација целокупних совјетских трупа на југу) и привредни циљ (заузимање нафтоносних рејона Кавказа и овладавање богатим пољопривредним рејонима средњег и доњег Дона и Кубана). Према том плану група армија Југ, са коалиционим партнерима – Италијом, Мађарском и Румунијом – добијени задатак требало је да изврши у четири етапе: у првој да заузме Вороњеж, у другој да уништи совјетске снаге у великом луку Дона, у трећој да избије на Волгу у рејону Стаљинграда и у четвртој да овлада Кавказом.

За извршење задатка група армија Југ подељена је на групу армија А и групу армија Б. Операција Блау почела је 28. јуна. Хитлер је наредио групи армија А да надире ка Кавказу, а групи армија Б да главним снагама заузме Вороњеж и избије на десну обалу Дона и да у садејству са 6. армијом Фон Паулуса, ојачаном 4. оклопном армијом, заузме Стаљинград. Обе групе армија подржавала је 4. ваздушна флота са 1.300 авиона.

Стаљинградска битка почела је 23. јула пробојем фронта 62. совјетске армије. Припремајући се за одбрану града (дужина 60 км, ширина 8 км), око 150.000 његових становника градило је три одбрамбена појаса: спољни, ширине око 500 км и дубине око 60 км; средњи, ширине око 150 км и дубине око 30 км и унутрашњи, ширине око 60 км и дубине око 20 километара. Цело подручје, које се спушта према Волги, испуњено је природним увалама, железничким насипима и усецима, чврстим бетонским зградама, великим силосима..., што је повољно утицало на организацију одбране. Ту су се налазили и велики објекти – Тракторска станица, фабрике Барикаде и Црвени октобар, велики силос са млином, железничке станице 1. и 2, затим узвишење Мамајев Курган. У граду је 25. августа проглашено ванредно стање.

Немачка Врховна команда наредила је 12. септембра да 6. армија, без обзира на жртве, заузме Стаљинград, а да 4. оклопна армија избије на Волгу јужно од града. Немци су у ранијим борбама заузели кључне објекте

за напад, продревши на три-четири километра од центра града.

После силовите артиљеријске припреме и уз ваздушну подршку Немци су 13. септембра кренули у силовит напад са две групе дивизија и око 350 тенкова, са задатком да избију на Волгу, овладају Мамајевим Курганом и заузму централно пристаниште. Почео је јуриш на Стаљинград. Крајем дана заузели су коту 126, Мамајев Курган и машинско-тракторску станицу. Следећи дан, 14. септембар, био је један о најкритичнијих дана за Црвену армију. У битку за град Немци су убацили неколико дивизија и више стотина тенкова и авиона концентришући ватру са више од хиљаду топова у жељи да совјетску одбрану пресеку на два дела. Посебно жестоке борбе вођене су у рејону Мамајевог Кургана, на обали реке Царице и у рејону железничке станице. Не обазирјући се на тешке губитке тврдоглаво су наваливали и као клин се урезали у град. Гинули су на стотине, али из резерве су стизали свежи таласи. Развила се жестока борба. Совјети су успешно одбијали нападе.

У ноћи 14/15. септембра прве руске трупе почеле су да форсирају Волгу под ураганском артиљеријском ватром Немаца. Скела за скелом, монитор за монитором, шлепови, чамци и сплавови пребацивали су војнике на десну обалу реке. На води је пловила упаљена нафта, а експлозије граната подизале су стубове воде. У граду је све горело.

Стаљин

Облаци дима и прашине нагризали су очи. Зграде су се рушиле, падали су зидови, ломило се гвожђе. Немачка авијација непрестано је бомбардовала узани појас обале, а топови и минобацачи преоравали су сваки педаљ земље. Горели су и небо и земља.

Ујутро 15. септембра Немци су кренули у жесток напад на два правца – ка железничкој станици и Мамајевом Кургану и насељима Мињино и Купоросноје. На десном крилу избили су на ивицу града. Сваку заузету зграду одмах су уређивали за кружну одбрану. Мање совјетске ударне групе су ноћу и пред зору нападале објекте које су Немци претходног дана освојили. Посебни тешки окршаји вођени су око железничке станице и насеља Мињино. Железничка станица је четири пута прелазила из руке у руку. Увече, није се знало ко је овладао Мамајевим Курганом, који је представљао кључ за доминацију Стаљинградом. Крваве борбе вођене су прса у прса бајонетима и ручним бомбама. Мамајев Курган потресале су авионске бомбе од једне тоне и гранате топова калибра 203 мм. У рано јутро Совјети су извршили жесток јуриш, муњевито напали и најзад освојили Мамајев Курган, који је све до јануара 1943. године био поприште смртоносних загрљаја две зарађене армије.

На јужној страни града налазио се огромни житни силос са млином. Око њега се 16. и 17. септембра развила драматична борба. Силос у целини, и поједини његови спратови и складишта прелазили су по неколико пута из руке у руку. Командант 35. гардијске пешадијске дивизије овако је описао борбу за силос: „Ситуација се променила. Прво смо се ми налазили на врху силоса, а Немци доле. Сада смо ми Немце истерали с доњих спратова, али су се они дочепали врха и сада се тамо воде борбе на живот и смрт.”

Ближио се крај септембра. Већ више недеља води се битка у граду. Немци су одлучили да заузму град и задаве Русију. Губици обеју страна брзо се попуњавају, доводе се нова појачања, све је у пламену и диму. Рушевине на све стране. Крајем септембра тежиште битке премешта се из центра града према индустријском рејону на северу. Стаљинград се повија под силним ударцима Немаца, али се не предаје. Њега успешно бране трупе два фронта – Донског и Стаљинградског.

КРВАВИ ОКТОБАР

Октобар 1942. године био је месец најкрвавијих борби у читавом совјетско-немачком рату. Главне борбе вођене су у фабричким насељима у северном делу града – у рејону Тракторског завода, фабрика „Барикаде” и „Црвени октобар”. Супротстављене снаге местимично су се налазиле удаљене једне од других само 40–50 метара.

Хитлер је 14. октобра својим трупама поново наредио да заузму Стаљинград. Борбе су попримиле драматичне размере. Овај дан сматра се најтежим за одбрану Стаљинграда. Згуснуте на фронту ширине само четири километра, три немачке пешадијске и једна тенковска дивизија, после артиљеријске припреме и жестоких удара авијације, кренуле су у напад у осам сати ујутро. Главни удар усмерен је према Тракторском заводу и фабрици „Барикаде”. Погођени су велики резервоари нафте која се разлила и упалила. Пламен ватрених стубова достигао је у висину 800 метара. Облаци дима и прашине претворили су дан у ноћ. Горело је небо, горела је Волга. Немци су настојали да пресеку 62. совјетску армију да би је потом уништавали по деловима. После четворочасовне крваве борбе Немци су пробали совјетску одбрану и избили на Тракторски завод, где се распламсала тешка, исцрпљујућа борба на земљи, под земљом, у рушевинама и подрумима, у канализационој мрежи и индустријским квартовима. Немци су је назвали „пацовски рат”.

И у рејону фабрика „Црвени октобар” и „Барикаде”, концентришући јаке снаге, Немци су ујутро 17. октобра предузели нападе са две пешадијске и једном тенковском дивизијом. Увели су резерве и појачали нападе, па су се трупе совјетске 62. армије још више прибиле уз Волгу. Иако су претрпели велике губитке, Совјети су у својим рукама задржали мале појасеве земље, „острвца” у граду.

Деветнаестог октобра у силовит напад прешле су трупе Донског фронта присиливши Немце да повуку знатан део авијације, артиљерије и тенкова, који су били ангажовани

вани у нападу на град. Истог дана, 64. совјетска армија муњевице је с југа нанела противудар у бок немачких снага, олакшавши тежак положај 62. армије. Паулус је спречен да заузме град. Борбе у Стаљинграду наставиле су да се одвијају с мањим или већим интензитетом наредних дана.

До почетка новембра Немци су на сваки квадратни километар Стаљинградског фронта испалили до 76.000 граната, мина и бомби. Средином новембра заустављено је напредовање Паулусових трупа на читавом фронту и Немци су прешли у одбрану. Завршена је трећа и последња етапа стаљинградске одбрамбене операције.

ПРОТИВОФАНЗИВА

У касну јесен 1942. године наступила је одлучујућа етапа у припреми совјетских снага за противофанзиву, названу *Уран*. План је предвиђао опкољавање и изолацију главних немачких и сателитских снага у рејону Стаљинграда и њихово уништавање. Величине плана офанзивних акција биле су огромне – совјетске трупе, које ће извршити главни маневар опкољавања, требало је да под борбом превале од 120 до 140 км са севера и до 100 км с југа, стварајући два обруча. Пред почетак совјетске противофанзиве трупе Југозападног, Донског и Стаљинградског фронта имале су око милион људи, 900 тенкова, 13.500 топова и минобацача и 1.200 авиона. Немачка група армија Б имала је 1.100.00 људи, 1.028 тенкова, 9.788 топова и минобацача и 1.200 авиона.

Совјетска противофанзива почела је 19. новембра у 8 сати и 50 минута после осамдесетминутне ураганске канонаде „каћуша“ и 3.500 топова и минобацача, који су бљували ватру на три уска сектора пробоја ширине 28 километара, наносећи Немцима тешке губитке. Пробој је извршен истовремено на неколико сектора. Само првог дана совјетске снаге испалиле су 689.000 мина и граната. Тенковске и пешадијске јединице Југозападног фронта пробиле су одбрану румунске 3. армије на два сектора и у подне се пробиле у дубину 2–3 километара. Трупе фашистичке коалиције нису издржале удар и у паници су почеле да одступају или да се предају. За прва два дана противофанзиве Совјети су напредовали око 40 километара. Остварујући план *Уран* трупе Југозападног фронта избиле су 23. новембра у рејон Калача, где су се спојиле са трупама Стаљинградског фронта.

У рано јутро 20. новембра над стаљинградском степом појавила се лака прозачна магла. На простору између језера обраслог трском и високом мочварном травом, скривени иза таласастог терена, стајали су спремни за борбу совјетски тенкови, топови, минобацачи и „каћуше“, а пешадија је кришом запосела полазне положаје. У осам сати ујутро, после десетоминутне ураганске канонаде, у напад су кренуле тенковске јединице у пратњи пешадије, сламајући немачку одбрану на првој борбеној линији. Истог дана пробијен је фронт румунске 4. армије, а 23. новембра дошло је до спајања са јединицама Југозападног фронта. У окружењу су се нашле Фон Паулусова 6. армија и 4. оклопна армија генерала Хота и остаци румунске 3. и 4. армије које су 30. новембра сабијене на просторију од

1.500 километара квадратних (40 км ширине и 30–40 км дубине). У одбрани немачких снага створена је бреша ширине 300 километара.

Схвативши озбиљност догађаја, Немци су одлучили да се формира група армија Дон (командант фелдмаршал Маинштајн), која је добила задатак да ослободи из обруча 6. армију. За деблокаду је формирана армијска група Хот (два немачка оклопна корпуса и остаци румунске 4. армије).

Стратегијским планом друге противофанзиве Црвене армије (операција Сатурн), предвиђено је разбијање главних снага италијанске 8. армије на доњем Дону. Средином децембра обе стране завршиле су припреме за нове операције.

Ујутро 17. децембра трупе генерала Хота кренуле су у деблокаду 6. армије. За три дана жестоких борби Немци су у правцу Стаљинграда напредовали 45 км, приближивши се 6. армији на само 40 километара, где су заустављене снажним ударом совјетских снага. Појачан је и притисак на италијанску 8. армију. Маинштајн није успео.

Трупе Југозападног фронта кренуле су кроз густу јутарњу маглу у велику офанзиву на средњем делу Дона, муњевице пробивши немачке положаје. Јењавала је операција за извлачење 6. армије. Опкољене немачке снаге почела је да хвата паника. Трупе Стаљинградског фронта прешле су у офанзиву 24. децембра, пробивши фронт 4. румунске армије. У периоду од 24. до 30. децембра противник је потиснут 200 километара од Стаљинграда. Наступила је новогодишња ноћ. Палећи градове, насеља и села, рушећи мостове и путеве, Хитлерове армије одступале су на запад.

Разбијањем немачко-италијанско-румунских снага, почетком јануара 1943. године, следио је завршни чин битке за Стаљинград.

СМРТ 6. АРМИЈЕ

После неуспеха у покушају деблокаде, крах 6. Паулусове армије био је неизбежан. У окружењу се нашло 250.000 људи, 3.200 артиљеријских оруђа и око 300 тенкова. Резерве муниције, хране и горива биле су на измаку, а неопходне дневне потребе различитог материјала од 500 тона сведене су на 60–80 тона дневно. Снабдевање Паулусове армије полако се гасило. Оштра руска зима, велики мразеви, хладни ветрови и вејавице, и температура која се спуштала и до минус 30 степени, смрзавала је војнике обучене у летње униформе. О рањенима и болеснима нико није водио рачуна.

Губили су снагу и смрзнути падали на изроване путеве. Лешеве није имао ко да уклони. Свуда је лежало на стотине уништених камиона, аутомобила и оклопних кола између којих су стајали разорени тенкови и топови, а ту и тамо црнели су се костури оборених авиона.

Упркос безизлазном положају, Немци су се спремали за дуготрајну и упорну одбрану настављајући да граде чврсту мрежу утврђења и тачака отпора. Израђен је дубок противтенковски ров и постављено неколико линија жичаних препрека. Не базирајући се на тежак положај Паулусове армије, немачка Врховна команда сматрала је да су дивизије опкољене у Стаљинграду још способне да дуже време држе запоседнуту територију. Паулусу је обећано да неће бити отпуштен на милост и немилост.

За трећу, завршну етапу противофанзиве Црвене армије у рејону Стаљинграда, у саставу Донског фронта налазило се 212.000 војника, 7.000 топова, минобацача и „каћуша“, више од 250 тенкова и око 300 борбених авиона. Да би прекинули даље непотребне жртве, Совјети су Паулусу два пута нудили да потпише капитулацију. Оба пута предлози су одбачени, јер је Хитлер изричито забранио предају. Совјетима није преостало ништа друго до да наставе нападе.

У 8 сати и 5 минута, 10. јануара 1943. седам хиљада артиљеријских оруђа отворило је ватру на немачке положаје уништавајући бункере, утврђења и војску. У 9 сати, подржане из ваздуха, у напад су прешле тенковске и пешадијске јединице ломећи немачку одбрану. До краја дана совјетске јединице уклиниле су се у немачку одбрану 1,5–3,5 километара. Иако су Немци пружали жесток отпор, већ првог дана пробијена је прва линија њихове одбране. После тродневних крвавих борби постепено је сламан отпор Немаца. Предвече 17. јануара совјетске трупе стигле су до блиских прилаза Стаљинграду.

Команди групе армија Југ и Главној команди копнене војске Паулус је упутио поруку: „Борбена способност трупа брзо се смањује услед катастрофалне ситуације у погледу хране, горива и муниције. Имамо 16.000 рањених о којима нико не брине. Морал слаби. Шире се дезинформације. Како

бих избегао потпуну трагедију још једном молим да ми се дозволи да делујем слободно.“ Одговор је био кратак. „Капитулација се искључује!“

Трупе Донског фронта поново су кренуле у офанзиву 22. јануара. За четири дана жестоких окршаја, совјетске јединице напредовале су 10–15 километара. Територија коју су Немци држали сведена је на само 100 квадратних километара. Њена дужина са севера на југ износила је 20 километара, а са запада на исток свега три и по километра. Совјетске трупе стигле су до периферије Стаљинграда са југозападне и западне стране.

Схвативши да његовој армији прети катастрофа, Паулус је 24. јануара последњи пут затражио одобрење да капитулира. Следећег дана стигао је Хитлеров одговор: „Забрањујем капитулацију. Дужни сте да држите положаје до последњег човека и последњег метка.“

Ујутро 26. јануара совјетске трупе кренуле су у одлучујући јуриш. У првој половини дана на Мамајевом Кургану спојиле су њихове јединице које су наступале са запада и истока. Немачка групација пресечена је на два дела, јужну и северну, око којих се све више стегао челични обруч. Ликвидирање појединих група опкољених снага почело је 27. јануара. У ноћи 28/29. јануара совјетске трупе избиле су у централни део града. Деморалисани Немци све чешиће су полагали оружје. Предавале су се читаве јединице. У рано јутро 30. јануара генералу Паулусу пружен је лист папира с телеграмом: „Честитам вам додељивање чина генерал фелдмаршала. Хитлер.“ Био је то последњи телеграм. Предвече су се на вратима робне куће, у којој се налазио штаб Паулуса, појавили руски тенкови. Дошао је крај! Немачки преводилац с белом заставом пришао је руском тенку и возачу пренео спремност немачке команде да поведе преговоре о капитулацији.

Просторија о којој су се налазили немачки генерали била је осветљена једном свећом и мутном светлошћу батеријске лампе. У име Паулуса, Русима се обратио начелник његовог штаба генерал Шмид: „Јужна групација прихвата капитулацију. Северној групи не можемо издати наређење јер њоме не командујемо.“

У 12 сати 31. јануара у штаб совјетског команданта доведени су фелдмаршал Паулус, генерал Шмид и пуковник Адамс. Фон Паулус пружио је совјетском генералу потврду да је он командант 6. армије. Кратак разговор је завршен.

У току 31. јануара завршена је ликвидација целе јужне групације немачких трупа. Првог фебруара совјетска артиљерија обасула је ватром северну групацију која је одбила капитулацију. Сутрадан, тачно у подне, настављен је напад јуришом пешадије и тенкова, на који Немци нису одговорили већ су подигли руке увис. Борба на Волги је завршена. На њеној десној обали поново је завладала тишина.

Стаљинградска битка завршена је потпуним поразом немачке групе армија Б. Немци и њихови сателити више нису имали стратегијску иницијативу на Источном фронту, а укупни губици у рејону Дон, Волге и Стаљинградца досегли су милион и по људи, око 3.500 тенкова и самоходних оруђа, 12.000 топова и минобацача и преко 2.000 авиона. ■

МИЛИОНСКИ ГУБИЦИ

Готово шест и по месеци на огромној територији у рејону Стаљинграда, Дона и Волге водила се натчовечанска борба у којој су учествовале милионске армије. Укупни губици Немаца досегли су милион и по људи, уништено је око 3.500 тенкова и самоходних топова, 12.000 топова и минобацача, преко 1.000 авиона и велика количина друге технике. Совјетски историчари наводе да су губици Црвене армије износили 60 одсто немачких губитака.

У току ликвидације опкољене немачке групације од 10. јануара до 2. фебруара 1943. године заробљена је 91.000 војника, укључујући и више од 2.500 официра, једног фелдмаршала и 24 генерала немачке 6. армије, која је само два месеца раније бројала 330.000 војника. Хиљаде немачких војника ипак је прешло преко Волге, према којој су се пробијали шест месеци, али као заробљеници.

БИТКА У СЕВЕРНОЈ АФРИЦИ

Пре почетка похода на Исток, Немци су желели да имају повољну ситуацију у југоисточној Европи и у северној Африци, ради чега је Хитлер 11. јануара 1941. наредио да немачке снаге интервенишу у Либији, где је у фебруару пребачен јак комбиновани тенковски одред – немачки афрички корпус

Крајем 1940. и почетком 1941. године, општи положај сила Осовине на ратишту се погоршавао: ваздушна офанзива на Британска острва није донела очекиване резултате, Италијани су претрпели тежак пораз у Либији, а у источној Африци почело је уништавање њихове армије. Пре похода на Исток, Немци су желели да имају повољну ситуацију у југоисточној Европи и северној Африци. Зато је Хитлер 11. јануара 1941. издао директиву да немачке снаге интервенишу у Либији (операција *Сонеблум*), па је у фебруару тамо пребачен јак тенковски одред – Немачки афрички корпус. У сагласности са италијанском командом све италијанске брзе јединице потчињене су генералу Ромелу, немачком команданту у северној Африци. Стварањем ефикасне покретне оклопне масе Немци су намеравали да делују офанзивно против ослабљене британске Нилске армије и избију у долину Нила. Цело лето вођене су жестоке борбе у којима су Немци имали више успеха. Због сталног јачања британске 8. армије Ромел је одлучио да 30/31. августа крене у општи напад. После жестоких шестодневних борби, 7. септембра Ромелове снаге су заустављене и фронт се стабилизовао.

После изгубљене битке код Бир Хакеима и пада Тобрука, британска 8. армија повукла се на линију Тел ел Еиса и депресију Катар, како би, ослонцем на Средоземно море и непроходну депресију, спречила упад снага Осовине у долину Нила. Ромелове снаге избиле су пред фортификацијски ојачане положаје код Ел Аламејна где су се зауставиле. Обе стране, тренутно затишје у борбеним акцијама, искористиле су за припреме за предстојећи сукоб.

Британски план за битку код Ел Аламејна заснован је на идеји уништења снага Осовине – пешадијских јединица првог ешелона, уз истовремену изолацију оклопних и механизованих снага другог ешелона и њиховог уништења у другој фази битке. То је требало постићи пробојем главног одбрамбеног појаса и отварањем минских поља дубоких

4–8 км, кроз које би оклопне снаге избиле у слободан простор везујући Ромелове тенкове. Истовремено, пешадијске јединице, узастопним ударима на откривене противничке бокове, постепено би ликвидирале жаришта отпора. План је детаљно разрађен. Посебно је брижљиво састављен и спроведен обиман план обмане противника о правцу главног удара.

Припремајући се за офанзиву Британци су знатно ојачали своју 8. армију (командант генерал Монтгомери). До 23. октобра на Блиски исток пребачено је 43.000 војника, 1.360 топова и 8.700 камиона. Сваког дана пристизале су нове дивизије, нова оружја и нова опрема. Хиљаду противтенковских топова, хиљаду топова средње артиљерије, сто самоходних топова 105 мм и 300 нових тенкова шерман, заједно с огромним залихама муниције, придружило се импресивној ударној сили од 150.000 војника. Британци су били изразито надмоћни у оклопним јединицама и ваздухопловству.

У складу с планом британски 30. корпус (4 пешадијске дивизије и једна оклопна бригада) добио је задатак да главни удар изврши на северу. На југу, 13. корпус (три пешадијске дивизије и две бригаде) требало је да изведе напад на крајње десно крило снага Осовине ради њиховог обмањивања о правцу главног удара и везивања противничких оклопних снага. Преостале оклопне јединице Монтгомери ујединио је у 10. корпус под својом командом...

Положај италијанско-немачких снага стално се погоршавао. Због све веће оскудице у живој сили, наоружању и

ЧАРОБЊАЧКА БАНДА

Професионални циркуски мађионичар Енглез Џаспер Мескалин, окупио је „чаробњачку банду“, најчуднију војну јединицу икад оформљену, у чијем саставу су били хемијски аналитичар, карикатуриста, криминалац, позоришни сценограф, тесар и само један професионални војник за вођење документације. Јединица је уочи битке за Ел Аламејн упућена у западну пустињу. Користећи се опсенама, триковима и преварама „чаробњаци“ су створили фантомску армију од неколико хиљада гумених тенкова и топова и лажних цевовода за снабдевање нафтом, како би се Ромел уверио да ће главни напад британских снага стићи с југа, уместо са севера. Трик је успео и Немци су узалудно трошили брда муниције на „фантомску армију“.

гориву и због болести (епидемија дизентерије), њена снага је опадала. Немоћне да пређу у офанзиву, предузеле су обимне одбрамбене мере. Изграђена су два одбрамбена појаса и постављена минска поља (500.000 мина) дубока до осам километара. Насупрот британској 8. армији, стајало је 100.000 војника Осовине, односно 12 исцрпљених дивизија и једна падобранска бригада, са 497 тенкова, преко 2.400 топова и 689 авиона. Снаге Осовине почетком септембра биле су приморане да обуставе нападе и да се повуку иза минских поља. Припремајући се за битку генерал Ромел поставио је у први ешелон шест пешадијских дивизија и једну падобранску бригаду, док су у другом ешелону распоређене оклопне и механизоване јединице. Ромел је 22. септембра предао команду генералу Штумеу и отпутовао на лечење.

БИТКА КОД ЕЛ АЛАМЕЈНА

Британска офанзива почела је ноћу 23. октобра 1942. у 21 сат и 30 минута снажним ватреним ударом више од 1.000 топова. После баражне ватре, за време пуног месеца, Британци су кренули на истурене противничке положаје како би рашчистили минска поља и ослободили пут својим оклопним снагама. Развила се жестока битка у којој су обе стране претрпеле осетне губитке. Већ првог дана британске офанзиве погинуо је генерал Штуме, командант снага Осовине, ради чега је у Африку враћен генерал Ромел. Између 23. и 31. октобра Британци су свим силама настојали да пробију одбрану снага Осовине, да отворе пролазе у минским пољима и да кроз отворене бреше оклопним снагама избију у слободан простор. Ромелове снаге пружале су жесток отпор, често прелазећи у противнападе, али без значајнијег успеха. Одбрану Немаца олакшавао је сам Монтгомери својим неодлучним, спорим и опрезним напредовањем и честим преписивањем снага.

Ноћу 1/2. новембра 8. армија кренула је у општи напад, па је Ромел 3. новембра наредио повлачење, које је на изричит захтев Хитлера обустављено. Завршни ударац Британаца уследио је 4. новембра. С првим освитом британска пешадија наишла је на испресецано тло. Пред собом су угледали обресе гребена Кидни. Ромел је у свој дневник написао: „Текле су реке крви јадном земљом...” У пола четири после подне Ромел је издао наредбу за повлачење. У британском нападу 4. новембра уништени су готово сви преостали немачки тенкови и фронт је дефинитивно пробијен. Остаци снага сила Осовине хитно су се повлачили на запад.

Битка код Ел Аламејна је завршена. У њој су Немци изгубили 50.000 људи, 500 тенкова и 1.000 топова, а Британци 13.000 људи, 500 тенкова и 100 топова. Британска 8. армија била је спремна за гоњење рањеног противника.

У периоду новембар 1942 – мај 1943. на ратишту у северној Африци одиграли су се судбоносни догађаји – офанзива британске 8. армије и битка код Ел Аламејна, искрцавање савезничких снага у француској северној Африци (операција Бакла) и коначни слом (капитулација) италијанско-немачких снага.

Одлука о искрцавању донета је 25. јула 1942. године. Предвиђено је да десант изведу америчка 5. армија (81.000 људи) и британска 1. армија (27.000). Десантне снаге имале су 111 десантних бродова, пет танкета и 82 ратна брода за осигурање. Подржавало их је 1.800 авиона. Десант је требало извршити у три искрцавања – у рејону Казабланке, крај Орана и крај Алжира. Искрцавање је предвиђено за 8. новембар ујутро и усклађено са офанзивом британске 8. армије. Савезничким снагама командовао је амерички генерал Ајзенхауер, а флотом британски адмирал Канингмен.

Искрцавање је имало крупне последице. Немци су одмах упали у неокупирану Француску, а Италијани су заузели Корзику. Са Сицилије и Италије масовно су бродовима и авионима пребациване трупе у Тунис и Бизерту. Реорганизоване су и италијанско-немачке снаге. Формирана је група армија Африка (две армије), којом је командовао немачки генерал Арним. Вешто измичући пред британском 8. армијом Ромел се повлачио преко Либије, дуж обале дугачке 2.500 километара. Почетком 1943. стигао је на одбрамбене положаје на линији Марет, на граници Либије и Туниса, где се зауставио.

Почетком 1943. противничке снаге у Тунису распоредиле су се дуж падина источног дела Атласа. На северу, у Тунису и Бизерти, била је група армија Африка, на југу, на линији Марет, налазила се Ромелова армија. На другој, западној страни Атласа, били су савезници, а са истока је надирала британска 8. армија.

Не чекајући савезнички напад на пролеће, група армија Африка, извела је 15. јануара први крупнији противудар. У фебруару су уследила још два противудара. По Ромеловој замисли, немачка офанзива претворила се у напад великих размера, па су Немци за само две недеље напредовали 80 км на запад. Дошло је до велике битке код кланца Касерини где су Американци упркос великих губитака успели да зауставе Ромела, који се повукао на линију Марет.

У другој половини марта вођене су оштре борбе и на линији Марет. До друге половине априла немачка група армија Африка набачена је на мали простор северозападног дела Туниса. Немачка Врховна команда наредила је трупама да се одсудно бране. После тешких узастопних борби, 12. маја снаге Осовине су капитулирале. У вишемесечним борбама снаге Осовине изгубиле су 340.000 војника, 1.696 авиона и 184 ратна брода. Тиме им је нанесен велики удар, док се стратегијски положај савезника на Средоземном мору дефинитивно изменио у њихову корист. Пут за продор савезника у Европу с југа био је отворен. Почеле су припреме за инвазију Сицилије. ■

Ромел

КУРСКА БИТКА

Крвава и жестока, највећа тенковска битка свих времена – Курска битка, трајала је 50 дана. У степама централне и јужне Русије и преосталом делу јужног крила Источног фронта, сударило се више од четири милиона војника, око 70.000 топова и минобацача, више од 13.000 тенкова и самоходних оруђа и око 11.000 авиона

Иако је 1943. година Немцима донела низ разочарења, они још нису сматрали да је рат изгубљен, већ су били уверени да се ситуација у њихову корист може поправити једном снажном офанзивом којом би биле уништене совјетске трупе на курској избочини. У пролеће 1943. године Немци су почели опсежне припреме за операцију под именом *Цитадела*. У наредби од 15. априла 1943, која носи број 6 и Хитлеров потпис, пише: „Одлучио сам да, ако временски услови допусте, изведемо у овој години операцију Цитадела, прву офанзиву у овој години. Та офанзива има одлучујући значај за судбину рата. Она се мора завршити брзим и одлучујућим

саставу армијске групе Кемпф налазила су се два пешадијска и један оклопни корпус. Тако су Немци у рејону градова Курск–Орел–Бјелгород концентрисали 55 дивизија, од којих су 14 биле оклопне, а две оклопне гренадирске. Њихова групација укупно је бројала 900.000 војника и официра, око 10.000 топова, 2.700 тенкова и самоходних оруђа и 2.200 авиона.

Према плану, напад групе армија Центар требало је да почне с јужног фронта орелске избочине, док је група армија Југ имала задатак да се пробије према Курску у сусрет 9. армији и да тако заједно са 9. армијом великим клештима обухвати и уништи совјетске снаге западно од Курска. Истовремено, армијска група Кемпф са једним пешадијским корпусом требало је да држи одбрамбени фронт на Доњецуку, а са једним пешадијским и једним оклопним корпусом да офанзивно штити према истоку и северу пробој главних снага према Курску. Друга армија групе Центар, која је затварала курску избочину са запада на фронту од око 200 киломе-

успехом. Операција треба да омогући преузимање иницијативе у наше руке у току пролећа и лета текуће године.”

Операцију је требало почети енергичним пробојем уског фронта код курске избочине ради чега су Немци прикупили све офанзивне снаге којима су располагали, формирајући две групе армија – Центар (командант фелдмаршал Фон Клуге) и Југ (командант фелдмаршал Маинштајн) и армијску групу Кемпф. Групу армија Центар чиниле су 9. армија (три оклопна корпуса с укупно шест оклопних, две оклопно-гренадирске и седам пешадијских дивизија) и 2. армија, а армијску групу Југ чиниле су две армије с укупно пет корпуса, који су имали 11 оклопних и седам пешадијских дивизија. Носилац ове групације била је 4. оклопна армија генерала Хота са два оклопна корпуса, од којих један СС, с укупно шест оклопних и једном пешадијском дивизијом. У

тара, добила је задатак да са девет ослабљених пешадијских дивизија веже совјетске трупе испред себе. Суштина замисли била је да главнине снага са севера и југа крену у сусрет једна другој у правцу Курска, да се тамо споје и тако опколе и униште совјетске трупе на курској избочини. Датуми почетка офанзиве одлагани су неколико пута. У почетку, био је предвиђен крај априла, затим 3. па 15. мај, онда 12. јун и коначно 3. јул. Ипак, офанзива је почела 5. јула.

СУДАР МИЛИОНСКИХ АРМИЈА

По цену огромних губитака Немци су до 10. јула успели на неким секторима да напредују до 35 километара. Једанаестог јула немачки притисак на централном фронту знатно је ослабио, док је на Вороњешком фронту, у правцу Прохоровке, дошло до критичне фазе. Наиме, овде су Немци, на усом фронту од 8 до 10 километара, концентрисали четири

тенковске и једну пешадијску дивизију. На сваки километар фронта долазило је готово 100 немачких тенкова и самоходних топова. Земља је подрхтавала од гусеница челичних грдосија које су предузимале обилазни маневар преко Прохоровке, како би напали с југоистока у правцу Курска.

Ноћ између 11. и 12. јула била је зачуђујуће тиха. Обе стране искористиле су тренутно затишје за ужурбане припреме за предстојећу велику тенковску битку, коју бројни историчари наводе као кулминациону тенковску битку Другог светског рата. Након кратке артиљеријске припреме, у 8.30 сати совјетски генерал Ротмистров наређује да 800 тенкова Т-34 Пете оклопне армије крене у напад уз подршку авијације. Готово истовремено, са североистока у напад креће више од 200 немачких тенкова генерала Хота. Земља подрхтава од гусеница, грмљавине топова и кађуша и буке авиона. У првој фази битке на обе стране учествује више од 1.200 тенкова, који су се на бојишту измешали немајући довољно простора за маневар. Тенкисти ватру отварају из непосредне близине. Често у тенковима експлодира муниција, а силина експлозија куполе одбацује на десетак метара

НОВА РАТНА ТЕХНИКА

У Курској бици обе стране употребиле су нову ратну технику. Немци су у борбу увели нове тенкове *џигар*, *џанџер* и самоходне топове *фердинанд* и авионе бомбардере *хејнкел* ХЕ-111, ловце бомбардере 190А и јуришнике *хејнкел* ХЕ-129. Совјети су први пут употребили нову противтенковску пушку и авионе ловце ЈАК-9 и ЛА-5, јуришнике Ил-2 и Ил-10 и бомбардере Ту-2.

од оштећених тенкова. Дим и оштри мирис барута прекрили су степену. Како време одмиче, битка постаје све жешћа. Обе стране у борбу уводе на стотине нових тенкова, који су се смотали у једно циновско клупко. Чеони насртаји били су праћени директним сударима тенкова Т-34 и *џигрова*, ватреним двобојима тенковских топова и митраљеза, а неретко запаљени тенкови обрушавали су се једни на друге. Из погођених и запаљених тенкова посаде су искакале настављајући драму – ножевима, кундацима или голим рука-

ма настављано је гушење, клање и немилосрдан обрачун. Битка је трајала све док се мрак није спустио.

После битке бојиште је изгледало стравично. Обе стране изгубиле су више од 700 тенкова. Свуда су лежала тела убијених војника и официра, олупине авиона, размрскани топови, безбројне јаме од експлозије граната. Километрима се пружала изгорела, црна земља из које су се пут неба дизали стубови црног дима. За један дан битке код Прохоровке Немци су изгубили више од 400 тенкова и 10.000 убијених војника и официра. И Совјети су остали без 300 тенкова.

Док се битка још одвијала, на орелској избочини окренутој ка истоку, Совјети су прешли у противудар. Већ првог дана офанзиве трупе Брјанског фронта уклиниле су се у немачке положаје у дубини од пет до седам километара, озбиљно начевши изузетно чврсто изграђен одбрамбени бред, кога је Фон Клуге назвао „ножом упереним у срце Русије.“ У току наредних неколико дана совјетске снаге напредовале су под жестоком борбом и до 70 километара у правцу Бјелгорода и Орела. Претрпевши велике губитке немачке трупе постепено су прелазиле у присиљену одбрану. Трупе фелдмаршала Мајнштајна дефинитивно су обуставиле нападе 16. јула и започеле повлачење. Био је то завршни део кризе немачке офанзиве, дан потпуног фијаска операције *Циџагела*. Генерал Хајнц Гудеријан написао је у својим мемоарима: „Због неуспеха операције *Циџагеле* ми смо претрпели судбоносни пораз. Оклопне снаге, које су биле комплетирание с тако много напора, постале су после тешких губитака у људству и материјалу неупотребљиве за дуже време. Иницијатива је дефинитивно прешла на страну непријатеља.“

Трећег августа почела је реализација друге фазе совјетског плана – прелазак у контраофанзиву, која је завршена у 11 сати 23. августа ослобођењем Харкова. За педесет дана битке код Курска разбијено је 30 немачких елитних дивизија, уништено 1.500 тенкова, 3.000 топова и више од 3.300 авиона. Обе стране изгубиле су више од пола милиона људи. Совјетски губици били су 2,1 пута мањи од немачких. Пут на запад био је отворен. ■

ИНВАЗИЈА НА НОРМА

За највећи поморски десант у историји ратовања – инвазију на Нормандију, савезници су ангажовали 3.500.000 људи, 7.000 бродова и 13.000 авиона. По немачком плану, за одбрану Атлантског бедема, дугог 4.000 километара, требало је подићи 15.000 утврђења, 1.000 противтенковских линија и 10.000 мањих утврђења и поставити 150 милиона мина. До почетка инвазије завршено је 3.670 утврђења, а 2.570 се налазило у фази изградње. Инвазија на Нормандију је најтежа и најкомпликованија војна операција икад изведена.

Немачка приморска утврђена линија Атлантски бедем, намењена за спречавање инвазије с мора, у дужини од 4.000 км, протезала се од Киркенеса у Норвешкој до Пиринеја. По плану, требало је подићи око 15.000 утврђења, од чега 4.000 главних, 1.000 противтенковских линија и око 10.000 мањих отпорних тачака. Такође, требало је поставити 150 милиона мина. Створена су три одбрамбена фронта – норвешки, дански и западни (од Холандије до Шпаније). Унутар њих обала је подељена на одбрамбене зоне у којима је предвиђена изградња приморских утврђења, група отпорних тачака и одбрамбених сектора. Приморске тврђаве обухватале су важне луке, а пројектоване су за самосталну кружну одбрану у пречнику до 10 км, са посебно организованом противдесантном и противтенковском одбраном. На другим осетљивим одсецима предвиђене су групе отпорних тачака, а на одсецима мање погод-

ним за искрцавање – одбрамбени сектори. Непосредна одбрана обале требало је да се постигне противдесантним запрецавањем, запречном ватром из бункера и активним дејством тактичких резерви. Од средине 1943. посебна пажња поклоњена је утврђивању ватрених положаја летећих бомби у рејону Па-де-Калеа

Костур немачке одбране чинила су тврђавска постројења у Шербуру и Л Авру с тешким обалским батеријама, затим појас бункера с обалском противавионском артиљеријом великих и средњих калибара, подигнут дуж обале између ових лука, за дејство против десантне флоте и авијације, и положаји средње и лаке дивизијске артиљерије изграђени 2–4 км позади, за стављање обале под запречну ватру. До априла 1943. било је завршено 3.670 утврђења, а 2.530 налазило се у фази изградње. Најјаче су утврђене подморничке базе, нарочито Лоријан и Ст. Назар.

Због разноврсности оруђа и оружја у њима изграђивано је више врста бункера. Стандардни типови били су намењени за једно аутоматско пешадијско оруђе; универзални за митраљезе, противтенковке топове и топове 75 до 155 mm; са непокретним челичном куполама за митраљезе, минобацаче и топове 105 mm и посебно за противтенковске топове, ракетне бацаче, рефлекторе, радарске станице и осматрачнице. Подигнут је и већи број тзв. тобрук-бункера од тенковских купола уграђених у бетонски масив. Бункери су били дебљине од 1,5 до 5 м, а по

НДИЈУ

метру квадратном бетона трошено је око 50 кг челика. На бункерима су отворене пушкарнице заштићене капцима од челичних плоча. Имали су два улаза, склоништа за посаду и муницију, вентилаторе за одстрањивање барутних гасова, пумпне станице за воду, а око њих ради маскирања постављене су макете зграда. Били су снабдевени телефонским кабловима укопаним два метра у земљу и радио-инсталацијама. У отпорним тачкама било је муниције за око два месеца, а у утврђењима уређеним за кружну одбрану за неколико месеци.

Минирани су приступни положаји око отпорних тачака и бункера, изграђених за кружну одбрану, и где год је то било могуће, приступи из позадине затворени су вештачким плавањем. Да би се спречио прилаз десантним бродовима, дуж целе обале, у појасу између плиме и осеке, изграђен је непрекидни појас подводних препрека: челични „јежеви“, тетраедри, коље, челични елементи „ц“, искривљене шине, минирани жичани препреке, стубови са противтенковским минама, металне ограде са минама. На најугроженијим обалским одсецима постављена су морска минска поља са око 5–6 милиона мина. У обалском појасу на дубини до 12 км, на најпогоднијим местима за спуштање ваздушног десанта постављене су тзв. Ромелове шпартле – дрвени стубови повезани бодљикавом жицом са противтенковским минама на врху спремљеним за дириговано паљење. Извршене су и припреме за плавање земљишта.

До јуна 1944. на важним одсецима било је завршено осам до девет бункера на километар фронта. Од 547 обалских батерија, 299 је било у готовим бетонским бункерима, за 145 бункера су били у фази изградње, а остале су се налазиле у пољским утврђењима. За одбрану Атлантског бедема Немци су почетком 1944. на располагању имали 60 дивизија (50 стрелачких, 10 оклопних), од чега су се на обали од Холандије до Шпаније налазиле 44 дивизије (36 стрелачких, шест оклопних и две падобранске). Немачка пропаганда прогласила је Атлантски бедем непробојним. Такав бедем очекивао је савезничке инвазионе снаге.

ПРИПРЕМА САВЕЗНИКА

Прикупљање савезничких трупа у Великој Британији почело је крајем 1942, али је прекинуто за време искрцавања у северној Африци. До почетка десанта на Британским острвима окупљено је 3,500.000 људи (1,925.000 Британаца, 1,500.000 Американаца и 40.000 из осталих земаља), 7.000 бродова и близу 13.000 авиона и огромна количина материјала. Атлантиком је превезено 1,500.000 људи и 2,500.000 т материјала. Пред почетак операције Оверлорд Британска острва личила су на велики војнички логор.

Савезничке копнене снаге одређене за извршење десанта образовале су 21. групу армија (командант фелдмаршал Монтгомери) коју су чиниле: канадска 1. армија (два корпуса), британска 2. армија (четири корпуса и две ваздушнодесантне дивизије) и америчка 1. армија (четири корпуса и две ваздушнодесантне дивизије, 82. и 101). Задатак тих снага био је да изврше десант на нормандијску обалу, источно од полуострва Контентан до реке Орн, са пет пешадијских дивизија у првом поморском десантном таласу, две пешадијске дивизије у резерви на бродовима и три ваздушнодесантне дивизије спуштене пре поморског десанта за обезбеђење бокова. Десантни фронт, ширине 90 км, подељен је на два сектора: западни за америчку 1. армију и источни за британску 21. армију. Сектори су подељени на одсеке: Утах, Омаха, Голд, Јуно и Сворд.

Пешадијске дивизије првог таласа требало ј, после искрцавања да у првој фази образују мостобране, а затим да с пристиглим појачањима заузму градове Корентан, Изини, Бајо и Каен и луку Шербур. У другој фази, везујући немачке снаге у рејону Кајена, требало је да овладају лукама у Бретањи до Нанта на реци Лоари, ради стварања ослонца за наступање ка Паризу и реци Сени

Савезничке поморске снаге, под командом адмирала Б. Рамзија, имале су 1.213 ратних бродова, а за превоз десантних трупа и извршење десанта 4.126 десантних бродова и чамаца, 864 трговачких бродова и 736 помоћних бродова. Флота је подељена на два флотна здружена одреда – западни за америчку 1. армију и источни за британску 2. армију, и на укупно седам десантних флотних састава. Поморске снаге имале су задатак да обезбеде правовремено пристизање јуришних одреда до искрцних места, да заштите искрцавање трупа и потом да им пружи подршку. За десантне бродове требало је отворити пловне путеве у минским пољима, разминирати подручја за сидрење транспортних бродова, изградити вештачке луке и обезбедити непрекидни дотур материјала и евакуацију.

Савезничко ваздухопловство под командом генерала Т. Ли-Малорија чиниле су британска 2. тактичка ваздухопловна армија, америчка 9. ваздухопловна армија, четири групе британске ваздушне одбране и две транспортне групе. Био је то највећи до тада формиран ваздухопловни састав – 12.837 авиона (3.467 тешких и 1.645 средњих, лаких и торпедних бомбардера, 5.409 ловачких и 2.136 транспортних авиона). Дејство ваздухопловних снага синхронизовано је са дејством стратегијске авијације – британском бомбардерском командом и америчком 8. и 15. ваздухопловном армијом. Савезничко ваздухопловство, стратегијско и тактичко, разарало је железничку и саобраћајну мрежу, мостове, ранжирне станице, железничке чворове, непријатељске положаје, бункере и остала утврђења, истакнуте базе дотура, обалне батерије, артиљеријске положаје дубље у позадини, коцентрације трупа и транспортне колоне, радарске системе...

Час десанта, зависно од специфичности обале, стања плиме и осеке и времена потребног за уклањање препрека, одређен је посебно за сваку десантну групу – Утах и Омаху у 6 сати и 30 мин; Голд и Сворд у 7 сати и 25 мин и за Јуно у 7 сати и 35 минута.

За довођење Немаца у заблуду о месту и времену извођења десанта израђен је посебан план заштите операције Оверлорд – Фортитуде и лажни план Бодигард. За почетак десанта одређен је 1. мај 1944, али је због повећаног броја пешадијских дивизија требало изградити додатне транспортне бродове, па је почетак померен за месец дана касније. Коначну одлуку донео је командант савезничких снага генерал Ајзенхауер: десант извести у периоду 5–7. јуна, у време осеке, када је најповољнија прилика за прављење пролаза кроз морске препреке и добра видљивост за дејство ваздухопловства.

ИЗНЕНАЂЕЊЕ

Уочи савезничког десанта немачка команда Западног фронта (командант фелдмаршал Рундшет) имала је око 60 дивизија (10 оклопних и 50 пешадијских), које су браниле обални појас од Холандије до Пиринеја. Две трећине тих снага, 15. и 7. армија (укупно 21 дивизија и три оклопне дивизије у резерви), биле су у саставу групе армија Б (командант фелдмаршал Е. Ромел). Три дивизије из 15. армије налазиле су се у Холандији, а остале су распоређене од реке Шелде до ушћа у реку Сену. Главне снаге групе армија Б биле су распоређене у области Падде-Калеа, где се очекивао главни десант савезника, док су три оклопне дивизије биле у резерви код Роана и Шартреса. Нормандијску обалу, укључујући и луку Шербур, бранила је 7. армија, а одсек од реке Лоаре до Пиринеја бранила је група армија Г (1. и 19. армија са укупно 18 дивизија). У резерви Западног фронта било је седам оклопних дивизија. Немачке поморске снаге за противдесантну одбрану имале су око 500 бродова, од чега 49 подморница, што није било довољно да се супротставе савезничким поморским снагама. Ваздухопловство је располагало са 890 авиона свих типова. Немци су велику наду полагали у ново оружје – летеће бомбе В-1 и В-2. Дуж обале биле су распоређене радарске и осматрачке станице.

Оцењујући борбену вредност немачких трупа, савезнички командант генерал Д. Ајзенхауер је записао: „Чете распоређене у обалска утврђења чинило је људство испод 20 и преко 45 година старости, слабог моралног стања и недовољно физички спремно. За разлику од њих, активне јединице, које су сачињавале посаду полске артиљерије и многих утврђења између тешких батерија, биле су знатно бољег квалитета, пружале жесток отпор и задавале нам велике проблеме приликом искрцавања десанта.”

Оверлорд је била најпажљивије припремљена операција искрцавања великих размера у историји. Све је било спремно да се крене, кад се време изненада погоршало. Већ двадесет година у Каналу није владала таква бура и није било тако великих таласа као у јуну 1944. године. Ветар је био све јачи, киша је лила као из кабла, море се узбуркало, а небо потамнило. У таквим околностима авијација не би могла извести постављени задатак, мали бродови потонули би пре него што би успели

прићи обали, а војници изморени морском болешћу слабије би се борили него иначе. Поставила се дилема: Одложити инвазију или не? Петог јуна ујутро прогноза времена за следећи дан давала је неки зрачак наде. На последњој конференцији Ајзенхауер је питао све редом: „Је ли могуће извести инвазију у таквим временским условима?” Свако је изнео своје мишљење, а затим је завладала тишина. Шеф се најзад одлучио рекавши кратко и јасно: „У реду, идемо”.

На пут преко Канала пошло је 5.000 бродова. Док се инвазиона флота приближавала Нормандији, авијација је бомбардовала немачка утврђења на обали, главне радарске станице и лансирне рампе летећих бомби В-1 и В-2. Четири сата пре почетка инвазије на тло Француске спуштене су ваздушнодесантне јединице на крила и бокове десантне зоне. У до тада највећој ваздушнодесантној операцији, 2.395 транспортних авиона и 867 једрилица пренело је и искрцало преко 17.000 војника, 110 ципова, 504 артиљеријских оруђа и 1.000 тона муниције и другог материјала. Истовремено, извршени су демонстративни напади код Каена, Ст. Лоа, Иветота, између Л Авра и Дијепа, при чему су употребљене експлодирајуће падобранске лутке. После искрцавања, ваздушнодесантне трупе заузеле су објекте који доминирају земљиштем, овладале бранама, заузеле неоштећене мостове, одбиле противнападе немачких јединица, уништиле неке обалске батерије, обезбедиле бокове и крила инвазионих снага и остале на положајима до пробоја инвазионих сна-

ТЕЖАК ТЕРЕН

После искрцавања савезничке снаге у Нормандији дочекао је тежак терен – живице, ограде и зидови средње величине. Посвуда је расла винова лоза, грмље и стабла. Ограде између имања, подигнуте за заштиту од стоке и морских ветрова, испресецале су тло на безброј ситних поља. Она су представљала изврсна природна утврђења међу којима би се, обично у углу испод живица, укопали Немци који су с таквих положаја само с једним пушкомитраљезом имали у виду цело поље. Захваљујући таквој конфигурацији мостобран је био ограничен на мали простор. За нападаче, напредовање се svelo на заузимање живице за живицом, што је захтевало споро, полако и мукотрпно напредовање мањих јединица. Чим би се пробили кроз живицу, стотину или две стотине метара даље, већ би наилазили на нову „одбрамбену линију“, и све је ваљало почети изнова.

га на исток. За то време авијација је бомбардовала циљеве у десантној зони – на обалском појасу и у дубини

Савезничке инвазионе снаге кретале су се под заштитом флоте и авијације ноћу 5/6. јуна по узбурканом мору у правцу Нормандије у пет колона. Испред њих, 12 флотила миноловаца правило је пролазе кроз минска поља. Десантни одреди извршили су ешелонирање према брзини кре-

тања бродова и задацима трупа. Пошто их Немци нису узнемиравали, стигли су на 6–8 миља у рејон преузимања. Око 5 сати и 30 минута бојни бродови и крстарице отворили су ураганску ватру на обалска утврђења. Први десантни талас прекрцан је пред свануће из транспортних у десантне бродове и чамце. За то време морнаричке јединице чистиле су подводне препреке и отварале пролазе на обалу. На око 40 минута пре десанта, први јуришни талас кренуо је ка обали. На челу су пловили амфибијски тенкови, на боковима навигацијски чамци, а затим десантно-јуришни чамци с пешадијом, артиљеријом, противавионским оруђима и тенковима. У другом таласу, који се искрцавао 20–60 минута касније, налазили су се други ешелони. Бокове су штитиле лаке поморске јединице и авијација, а ваздушну заштиту пружало је 1.600 ловачких апарата. Ради изоловања зоне десанта стратегијска авијација бомбардовала је саобраћајне чворове, комуникације и немачке резерве у позадини. Због узбурканог мора, високих таласа, јаког западног ветра, дејства немачких оруђа и подводних препрека које нису оштећене, многи десантни чамци и амфибијски тенкови потопљени су пре него што су стигли на обалу. Упркос тешкоћама, челни ешелони инвазионих снага искрцали су се на обалу у одређено време.

Немци су доживели стратегијско и тактичко изненађење, пре свега ради лоше процене о месту и времену искрцавања десанта. С друге стране, немачки команданти нису имали уједначена гледишта о начину вођења одбране. Тако је фелдмаршал Рундштет сматрао да десант треба дочекати на обали слабијим снагама, а затим га уништити ударима оклопних снага из дубине, док је фелдмаршал Ромел заступао гледиште да десант треба сломити на обалном рубу, јер се у условима савезничке превласти у ваздуху и разорених комуникација није могло рачунати на довођење појачања из позадине. Такође, веровали су да због лоших временских услова инвазија није могућа, па је неколико команданата дивизија, које су браниле обалу, у критичном моменту било одсутно ради саветовања, док је командант армија групе Б фелдмаршал Ромел отпутовао у Немачку на прославу рођендана жене и у посету Хитлеру, ради чега је прва немачка реакција на искрцавање десанта била хаотична и некоординисана. Коначно, били су уверени у непробојност Атлантског бедема који су изграђивали од почетка 1940. године. Свакако, збрци која је владала у немачкој Врховној команди треба додати и ефикасне напоре савезника у обмањивању Немаца о месту и времену инвазије и искрцавања главних снага десанта.

БОРБЕ ЗА МОСТОБРАН

Борбе за мостобран почеле су на одсеку Утах 1. америчке армије, у 6.30, искрцавањем првог десантног таласа. Десант је наишао на слаб отпор Немаца и успешно се, уз незнатне губитке, искрцао на обалу. Од 32 амфибијска тенка на обалу је стигло 28 и ватром подржало пешадијске јединице. Одмах је настављен продор у дубину и за три сата успостављен је први мостобран на који су почели да пристижу следећи десантни таласи. До ноћи је на одсеку

Утах образован мостобран ширине четири и дубине девет километара.

Знатно тежа ситуација била је на одсеку Омаха где је десант због узбурканог мора, неотклоњених препрека и минских поља наишао на снажан отпор Немаца. Јединице првог ешелона изгубиле су од 30 до 50 одсто људства, од 29 амфибијских тенкова на обалу су изашла само два, а од артиљеријског дивизиона искрцало се само једно оруђе. Пошто је први десантни талас наишао на јак отпор, а пристизали су наредни таласи, настала је пометња и гомилање трупа и средстава на уском обалском рубу, чиме су се још више повећали губици. У поподневним часовима искрцане јединице пребродиле су кризу и образовале мостобран дубине до два километра, а предвече су наставили продирање у дубину.

На сектору британске 2. армије, на одсеку Голд, први десантни талас савладао је, уз помоћ амфибијских тенкова и подршку артиљерије, немачке отпорне тачке на обали и до краја дана образовао мостобран ширине и дубине до десет километара.

На одсеку Јуно, уз закашњење од пола часа због узбурканог мора и подводних стена, искрцали су се Канађани. Већина амфибијских тенкова је потонула, а од 24 десантна чамца, 20 се разбило о стене. Подржани ватром бродске артиљерије, Канађани су кренули ка Каену и до краја дана продрли десет километара у дубину немачке одбране.

Уз подршку 25 амфибијских тенкова, пратеће и бродске артиљерије, Британци су на одсеку Сворд савла-

дали немачку одбрану на обалском рубу и до краја дана образовали мостобран ширине и дубине два километра.

До краја првог дана десанта савезници су пробили немачку одбрану између река Вир и Орн, на ширини од 50 км, а на полуострву Котантен на ширини од 10 км, успостављајући неповезан мостобран. Најтеже је било на одсеку Омаха, где је пробој био незнатан, а мостобран плитак. Првог дана на нормандијску обалу искрцано је преко 150.000 војника с потребном опремом, а изгубљено је десет хиљада.

Изненађени Немци реаговали су споро и неодлучно. Команданти групе армија Б, 7. армије и 1. СС оклопног корпуса били су одсутни, а командант Западног фронта није могао употребити оклопне снаге фронта без одобрења Хитлера. Како су и даље били убеђени да ће главни десант бити у рејону Па-де-Калеа, тамо су задржали комплетну 15. армију. Једини отпор пружале су две пешадијске, једна падобранска и једна оклопна дивизија.

Нарочито жестоке борбе биле су око града Каена и луке Шербур. Од 11. јуна, када су савезници почели да користе вештачке луке Малбери А и Б, снабдевање јединица је нормализовано, па су операције настављене несмањеном жестином. Од 6. до 30. јуна савезничке снаге створиле су у Нормандији мостобран ширине 120 км и дубине 16–20 км, пребацивши 850.000 војника, 149.000 возила и 560.000 т материјала и опреме. На мостобран је пребачена и трећина тактичке авијације. Тиме је завршена прва фаза операције *Оверлорд*. ■

БИТКА ЗА БЕРЛИН

После хиљаду четиристо седамнаест дана, од јутра 22. јуна 1941. године када је нацистичка Немачка напала Совјетски Савез, у 0 сати и 43 минута 9. маја 1945. године потписан је акт о безусловној капитулацији Хитлеровог Рајха. Отворена је нова страница у непрекидној књизи историје. Претходила јој је најжешћа офанзива у историји ратовања – битка за Берлин.

Последње провере показале су да је све спремно за почетак најжешће офанзиве у историји ратовања – битку за Берлин. Ноћ је, 16. април 1945. године. На релативно малом простору концентрисано је два и по милиона совјетских војника, око 42.000 топова и минобацача, 3.255 „каћуша“, више од 6.300 тенкова и око 7.000 борбених авиона.

Тачно је пет сати ујутро. Предјутарња магла још се није разишла кад је из хиљаде топова и минобацача започела ураганска ватрена припрема. Истовремено је 200 великих рефлектора, распоређених на сваких 200 метара, осветлило терен са више од 100 милијарди свећа, заслепљујући противника и осветљавајући објекте за напад совјетским тенковима и пешадији. Ваздухом се попут грмљавине све јаче преносило непрестано брујање стотина и стотина бомбардера. Двадесет минута касније у напад

су кренуле пешадијске и тенковске јединице Црвене армије. Почела је последња и најжешћа битка Другог светског рата – битка за Берлин.

Свесни да ће совјетска офанзива бити усмерена на Берлин, Немци су још у фебруару 1945. године почели свестране и темељите припреме за одбрану престонице „хиљадугодишњег Рајха“. Дуж река Одре и Нисе организован је изузетно чврст одбрамбени систем од три одбрамбена појаса, сваки са два-три положаја, дубине од 20 до 40 километара, с противпешадијским и противтенковским препрекама, замкама и клопкама. Са позадинском одбрамбеном линијом и берлинским одбрамбеним рејоном укупна дужина немачке одбране достигала је 100 километара. Компактан одбрамбени систем састојао се од неколико подсистема одбрамбених утврђења и низа непрекидних линија. Главни одбрамбени појас имао је пет линија ровова. Немци су за одбрану искористили природне препреке – реке, језера, канале, јаруге, а сва насељена места била су припремљена за кружну одбрану. За одбрану самог Берлина, који је заузимао територију од око 900 километара квадратних, спровођене су специјалне мере. Град је био подељен на осам сектора

Жуков

одбране и посебни, девети сектор, који је обухватао центар с владиним зградама, зградом Рајхсканцеларије, зградом Гестапоа и Рајхстагом. На непосредним прилазима граду изграђена су три одбрамбена појаса, спољна попречна зона и спољни и унутрашњи одбрамбени појас. На улицама су подизане добро учвршћене барикаде, постављане противтенковске препреке и грађени бетонски бункери, док су прозори на зградама претварани у пушкарнице. За одбрану су искоришћени метро и подземна канализациона мрежа. Стамбени квартали претворени су у тврђаве, велике зграде утврђене су по спратовима, а свака улица, трг, канал или мост, као и многе рушевине, претворени су у објекте општег система одбране. Разрађена је и могућност плављења. За одбрамбене радове у Берлину мобилисано је 400.000 људи, а за ојачање приступа Берлину ангажоване су све расположиве снаге противтенковске артиљерије – више од 600 противтенковских топова великих и средњих калибара, док су за ватрене тачке употребљени тенкови, који су укопавани на уличним раскршћима и уз железничке мостове. Изграђени подземни објекти пружали су могућност широког маневрисања трупама. Формирано је 200 батаљона Фолксштурма за вођење уличних борби, а од чланова Хитлерјугенда формиран су ловачки противтенковски одреди наоружани панзерфаустима. За одбрану посебног (деветог) сектора концентрисани су СС пукови и самостални батаљони. Берлин је претворен у добро утврђену, готово непробојну тврђаву.

За одбрану стратегијских праваца формиране су три групе армија: група армија Висла (3. тенковска и 9. армија), која је држала одбрану на Одри и штитила берлински правац; група армија Центар (4. тенковска и 17. армија), која је бранила Саксонију и група армија Југ, која је бранила Аустрију и југоисточне прилазе Чехословачкој. Ова група имала је око 85 дивизија, више од милион војника, 10.400 топова и минобацача, више од 1.500 тенкова и око 3.300 борбених авиона. Главну, 9. армију, која је бранила Берлин, Немци су истурили у прву борбену линију, концентришући 48 пешадијских, 10 моторизованих и четири тенковске дивизије, 37 самосталних пукова, 95 самосталних батаљона, мноштво самосталне артиљерије, док је у берлинском гарнизону било 200.000 војника, а у резерви Команде копнене војске налазило се седам дивизија.

За освајање Берлина Совјети су ангажовали трупе трију фронта: 1. и 2. белоруског фронта (команданти маршали Жуков и Рокосовски) и 1. украјинског фронта (командант маршал Коњев). Совјетски план предвиђао је окружење и уништење немачких снага у рејону Берлина. Први белоруски фронт, после пробоја немачке одбране, требало је да обухвати Берлин са севера, десним крилом до Потсдама, а левим да наступа фронтално. Први украјински фронт требало је да обухвати Берлин с југа, да се споји са снагама 1. белоруског фронта код Потсдама затварајући обруч око града, а делом снага да продре до реке Лабе, док је 2. белоруски фронт имао да форсира реку Одру, разбије немачку 3. оклопну армију и настави надирање у правцу Росточа и Визмара. До почетка операције требало је допремити преко седам милиона артиљеријских

зрна, на Одри изградити 23 моста и 25 скелских места преграда и поставити хиљаде километара телефонских жица укопаних у земљу. На релативно малом простору концентрисано је 68 стрељачких дивизија, 3.155 тенкова, 22.000 топова и минобацача, више од 3.000 „каћуша” и 200 јаких рефлектора. Два дана пред почетак офанзиве 32 извиђачка одреда, јачине до батаљона, извршила су извиђање дуж целог фронта.

ПАКЛЕНИ ПОЧЕТАК

Офанзива на Берлин отпочела је 16. априла у 5 сати ураганском артиљеријском ватром и снажним ударима авијације, која се у бришучем лету устремила на положаје Немаца. Горели су небо и земља. У 5.20 у напад су кренуле пешадијске и тенковске јединице Првог белоруског фронта, које су до краја дана освојиле први одбрамбени појас напредујући око осам километара. Расламсала се жестока борба али су се Немци пред надмоћнијим совјетским снагама крајем дана повукли на висове Зилова који су доминирали околним тереном, чинећи јаку препреку на путу за Берлин. На њима су Немци концентрисали највише људи и материјалних средстава. Зиловски висови представљали су „кључ Берлина”. Од раног јутра 17. априла одвијале су се жестоке борбе. Немци су пружали огорчен отпор. Пред вече совјетске тенковске снаге пробиле су одбрану приморавши

Немце на повлачење. Трећег дана совјетске јединице овладале су и трећим одбрамбеним појасом, а 19. априла напредовале су 30 километара на запад. Први украјински фронт форсирао је 16. априла реку Нису. Совјетски борци незадрживо су појурили преко реке на сплавовима, чамцима, преко јуришних мостића...Противник је био ошамућен, а његов отпор био је готово симболичан. Сва три одбрамбе-

на појаса пробијена су 18. априла, а совјетске јединице продрле су 30 километара на запад.

Други белоруски фронт форсирао је реку Одру 19. априла и наредног дана продро 20 километара на запад. Од 19. априла почео је маневар пресецања немачких снага и окружење Берлина са севера, североистока, југа и југоистока. Покушај Немаца да се са 12. армијом пробију према Берлину није успео и њене снаге су са тешким губицима одбачене далеко на запад. Обруч око Берлина је затворен. Створени су услови за јуриш на престоницу Рајха.

Петог дана совјетске офанзиве, 20. априла 1945, почео је јуриш на Берлин. Избијањем совјетских трупа 21. априла на кружну берлинску аутостраду створени су повољни услови за потпуно опкољавање немачке престонице. На прилазима одбране Берлина разбијене су немачке трупе, а компактни фронт пробијен је на много страна, њихове крупне јединице су опкољене и уништаване појединачно. Преостало је да се учини још један корак, да се заузме Берлин и заврши рат. Ближио се одлучни тренутак. Небо изнад града било је пурпурноцрне боје. Ваздух, испуњен димом, прошарале су десетине пламених трагова „каћуша“.

У Рајхсканцеларији, 22. Априла, одржано је последње оперативно саветовање којим је руководио Хитлер. Осећајући да су на ивици слома, саветовање су избегли Геринг и Химлер, који су напустили бункер како би повели сепаратне преговоре о миру са Англо-Американцима. Потпуно физички и психички сломљен Хитлер је полагао последњу наду у пробој две снажне армије – 9. и 12, које су имале задатак да деблокирају Берлин и одбаце совјетске јединице. Ударима совјетских јединица оне су, међутим, биле одбачене на запад где су разбијене. Пролаз прилазима Белину је затворен.

У самом Берлину водиле су се огорчене борбе. Што су се совјетске трупе више приближавале центру града, то је растао грозничави отпор Немаца, који су за одбрану користили вишеспратне зграде изграђене од чврстог материјала, склоништа и подземне пролазе. Напади совјетских јединица одвијали су се даноноћно. Главну тежину борби у централном делу града преузели су јуришни одреди и јуришне групе, којима је одређено да заузму одређене улице, тргове и објекте. Сваки јуриш пешадије и тенкова праћен је снажним ударима артиљерије и авијације. Само у периоду од 21. априла до 2. маја на Берлин је испалило 1,8 милион артиљеријских граната, на његову одбрану сручило се више од 36.000 тона ужареног метала.

После окружења Берлина, 24. априла, совјетске јединице наставиле су успешно надирање према центру града – Александер-плацу, дворцу кајзера Виљема, берлинској већници и Рајхсканцеларији. Немци су пружали жесток отпор. Сутрадан, 25. априла, немачке снаге сабијене су на простор од 325 километара квадратних. Са свих страна надирале су совјетске трупе. У Хитлеровим рукама остао је само мали комад земље – зоолошки врт, ограђен пола метра дебелим зидом од цигала и претворен у праву тврђаву, парк Тиргартен и канцеларија Рајха са деветоспратним армиранобетонским бункером у којем се налазио Хитлер.

До 28. априла Немци су потиснути у блокове великих државних зграда. Зоолошки врт је претворен у прах и пепео.

Свуда су били разбијени кавези, поломљене металне мреже, нагорело и спаљено дрвеће и бројни лешеве животиња и немачких војника. У граду није било воде ни осветљења, а обустављени су снабдевање и евакуација ваздушним путем. Напади совјетских трупа били су све жешћи, одвијајући се даноноћно. Да би стигли до канцеларије Рајха и Хитлеровог бункера у јуриш су кренули пешадија, тенкови и артиљерија подржани бришућим летовима авијације, која је жестоко бомбардовала и митраљирала положаје Немаца. Развила се жестока борба – одзвањале су експлозије граната и мина, проламали се рески рафали аутомата, тутњале гусенице тенкова.

ЈУРИШ НА РАЈХСТАГ

Дан пред јуриш на Рајхстаг, 29. априла у 23 сата, хистеријни и психички слоњен Хитлер питао је генерала Јодла: „Где су предњи делови Венкове армије? Кад ће обновити офанзиву? Где је 9. армија? Где треба да се пробије 9. армија?“ Јодл му, међутим, није одговарао. Он је из тренутка у тренутак очекивао крај.

Следећег дана, 30. априла, битка за Берлин достигла је врхунац. У 5 сати и 13 минута извршена је артиљеријска припрема, а затим је на зграду Рајхстага, коју је бранило 6.000 есесоваца уз помоћ тенкова и самоходне артиљерије, извршен општи јуриш. Вођене су крваве борбе. Прилазе су штитиле друге чврсте зграде које су улазиле у систем деветог централног сектора одбране Берлина. Непосредни јуриш извршила је 150. стрељачка идрицка дивизија подр-

жана тенковском бригадом и другим јединицама армије. Да би заузели Рајхстаг совјетски аутоматичари пробијали су се кроз тунеле и подруме, јуришали преко рушевина борећи се за сваку просторију, сваки спрат. Совјетски борци пробијали су се ка крову на предњем делу зграде носећи развијену црвену заставу Победи. Око 15 сати 30. априла на згради Рајхстага завијорила се црвена совјетска застава..

У рану зору, 2. маја, предале су се преостале снаге хитлеровског гарнизона од 1.500 људи које су браниле Рајхстаг. У време док се водила борба за Рајхстаг, совјетске трупе наставиле су освајање централног рејона Берлина, сламајући отпор противника. Првог маја у рукама Немаца преостао је само рејон владиних зграда, у којем се налазила Рајхсканцеларија, у чијем дворишту је био саграђен Хитлеров бункер, дивовска армиранобетонска зграда, коју је тукла тешка артиљерија

Нова влада адмирала Деница, формирана 2. маја, већ следећег дана послала је представнике у штаб 21. савезничке армије, где јој је поновљен захтев о безусловној капитулацији. Седмог маја у 2 сата и 41 минут генерал Јодл потписао је капитулацију. Званична ратификација извршена је 9. маја у 0 сати и 43 минута у Берлину, када су на акт капитулације потписе ставили фелдмаршал Кајтел, генерал Штумпф и адмирал Фридсбург. Рат у Европи је после 1.417 дана завршен. Отворена је нова страница у светској књизи историје. ■

Станислав АРСИЋ

